Արձագանգ

ARTZAKANK - ECHO

Bimestriel bilingue publié à Genève

JUILLET - AOÛT 2023
N° 246

Բովանդակութիւն

Էջ 6 - Պետութիւնը խրախուսո՞ւմ, թէ՞ խոչընդոտում է ծնելիութեան աճը
Էջ 7 - Սով ու մահ տուո՞ղ, թէ բարեկեցութիւն ու առողջութիւն պարգեւող. Արջի պաշտամունքը հին Հայաստանում
Էջ 11 - Կաւաքավանքի եկեղեցին կորսնցուցած է իր նախնական տեսքը
- Հայաստանի մնայուն բնակչութեան թիւի մասին
Էջ 15 - Նկարչի «Վիշտը»
- «Ani Mobil» բջջային յաւելուածն արդէն հասանելի է
Էջ 18 - Սարոյանի հայուն բեղերը
- «Տուն էր մտել» ֆիլմ հայի այսօրուայ մասին
Էջ 19 - Երբ Էրեբունու հիմնադրման մասին անձամբ Արգիշտի թագաւորն է պատմում
Էջ 20 - Հայկական արտադրութեան առաջին արբանեակը SpaceX-ի հրթիռով կ'ուղարկուի տիեզերք
Էջ 22 - Ժնեւ և Լեման շրջանի Սուրբ Յակոբ Եկեղեցւոյ լուրեր

Sommaire

P. 3 - Libertas, une campagne pour la libération des prisonniers de guerre arméniens
P. 4 - Élections fédérales
P. 8 - Une nouvelle menace: «La Communauté de l'Azerbaïdjan oriental»
p. 9 - 850e anniversaire de la mort de Nerses Shnorhali
P. 10 - Une école de langue et de danse arméniennes à Lausanne
P. 12 - Projet à la mémoire de Violette Breguet-Safarian dans le village d'Azatamut
P. 13 - 2 septembre 2023: Manifestation à Lausanne
P. 14 - Hamest Tamrazyan
P. 16 - Du premier roi d'Arménie ... à l'anastylose!
P. 20 - A Erevan, un centre de revalidation pour soldats n'a pas fini de panser les plaies du conflit entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan
P. 23- Nouvelles de l'Ecole Topalian
P. 24 - Nouvelles de l'UAS

LA VALEUR DE LA VIE HUMAINE EN ARMÉNIE

Alors que nous bouclons ce numéro, les 120 000 Arméniens d'Artsakh, isolés du monde, vivent une véritable descente aux enfers. Privés de produits alimentaires de première nécessité, de soins médicaux, de carburant et d'électricité, ils résistent avec beaucoup de courage et de dignité au blocus inhumain imposé par l'Azerbaïdjan. Les derniers stocks de farine et de blé sont presque épuisés et la famine frappe à la porte mais les acteurs internationaux se contentent d'exprimer leur inquiétude et de lancer des appels à la réouverture du corridor de Berdzor (Latchin). Les convois d'aide humanitaire envoyés par l'Arménie et la France restent bloqués à Kornidzor, l'Azerbaïdjan refusant toujours leur passage vers l'Artsakh. Aucune lueur d'espoir n'est à l'heure actuelle visible au bout du tunnel!

Ces derniers mois, l'étau s'est resserré davantage sur l'Arménie et l'Artsakh. Depuis l'interruption le 12 juillet dernier de l'acheminement des convois humanitaires, assuré jusqu'alors par le CICR, les évènements se sont précipités: Enlèvement au poste de contrôle illégal du corridor de Latchin de Vagif Khachatryan, 68 ans, transporté par le CICR de l'Artsakh vers l'Arménie pour y recevoir un traitement médical (29 juillet) ainsi que de 3 jeunes Artsakhiotes escortés par les forces de maintien de paix russes qui voulaient poursuivre leurs études en Arménie (28 août); tirs azéris répétés sur une usine métallurgique en construction à Yeraskh près de la frontière avec le Nakhijevan ainsi qu'en direction de l'aéroport civil de Kapan; tirs ciblés sur les avant-postes frontaliers arméniens notamment près de Sotk causant plusieurs morts et blessés; sans parler de tirs réguliers sur les paysans cultivant leurs terres et les véhicules agricoles en Artsakh.

Ce n'est pas un secret qu'en parallèle à la mise en œuvre de sa politique de nettoyage ethnique en Artsakh, l'Azerbaïdjan menace la viabilité économique et financière de la République d'Arménie. Ses frappes contre les installations et infrastructures stratégiques du pays et ses prétentions sur le soi-disant «corridor de Zangezur» ainsi que ses tirs fréquents sur les villages frontaliers ne laissent aucun doute sur son projet d'anéantissement de l'État arménien.

►►►

Avec les compliments de

TAVITIAN

Atelier de sertissage

TAVITIAN S.A. - 18, ch. des Aulx - 1228 Plan-Les-Ouates - Téléphone 022 346 93 02 - Fax 022 346 93 04
tavitian@bluewin.ch

LA VALEUR DE LA VIE HUMAINE EN ARMÉNIE

➤➤➤ Face à ce danger existentiel imminent et au risque réel d'une nouvelle guerre, les élites politiques arméniennes restent honteusement divisées, incapables de mettre en place une stratégie réaliste de défense civile et militaire. D'autre part, les développements géopolitiques dans la région ne laissent guère présager une évolution favorable aux Arméniens.

Ce qui est tout aussi troublant, surtout dans le contexte actuel, c'est l'augmentation du nombre de morts pour des raisons non imputables à des circonstances naturelles. Après la guerre de 44 jours avec son terrible bilan de morts et de blessés, on aurait pensé que la sauvegarde de la vie humaine serait primordiale pour la société arménienne et ses dirigeants. Cependant, la réalité semble être toute autre.

Un des sujets les plus douloureux est celui des décès hors combats dans l'armée arménienne. Ces décès sont soit attribués aux suicides ou aux maladies, soit provoqués par des accidents ou des conflits relationnels. Depuis des années, plusieurs ONG de défense des droits humains tirent la sonnette d'alarme mais la situation reste inchangée. Les procédures pénales durent des années et très souvent les coupables restent impunis. Pour les 8 premiers mois de cette année, on compte déjà 60 morts hors combats dont 15 dans l'incendie d'une caserne. À noter que le bilan pour toute l'année 2022 était de 64.

Les accidents de la route représentent également une cause importante de mortalité en Arménie, qui occupe la 2ème place en termes de nombre de victimes parmi les 33 pays de l'UE et de son voisinage oriental. Entre 2017 et 2022, 24'129 accidents de circulation y ont été enregistrés, faisant 1'557 morts et 34'884 blessés, y compris un nombre considérable de mineurs et de piétons. Parmi les causes, on déplore l'état des routes, le manque de signalisation, le non-respect du code de la route mais aussi l'alcool au volant et la conduite sans permis, notamment par des mineurs. La presse fait état de temps à autre de cas de corruption liés à l'obtention de permis de conduire sans passer les examens requis.

Un autre phénomène inquiétant concerne les nombres de suicides et de tentatives de suicides qui ont augmenté ces trois dernières années en passant de 281 en 2021, à 312 en 2022 et à 302 jusqu'en juillet de cette année.

Dans le cadre des commémorations du centenaire du Traité de Lausanne

Projection débat
Homo Politicus, 2015
En présence du réalisateur, Haci Orman
Avec Manuschak Karnusian, autrice

Samedi 16 septembre, 19h au Casino de Montbenon (Salle Paderewski)
Entrée libre

* * *

Projection de courtes vidéos présentant 12 Arméniens, Turcs, Grecs, Kurdes, Araméens, Alévis, vivant aujourd'hui en Suisse.

jusqu'au 7 octobre 2023
au Politforum Käfigturm à Berne

7 octobre 2023: Manuschak Karnusian racontera son histoire en tant que **"Living Library"** avec son point de vue sur le Traité de Lausanne.

Un État qui a perdu un pourcentage non négligeable de sa population au cours des 30 dernières années du fait de l'émigration massive et des guerres, ne peut pas faire si peu de cas de la valeur de la vie humaine. C'est inadmissible! Les dirigeants arméniens assurent en toute occasion que «l'être humain est la valeur suprême en la République d'Arménie», faisant référence à la Constitution, mais les mesures de prévention annoncées par le gouvernement, ne donnent visiblement pas de résultats pour le moment.

L'Église, les institutions non-gouvernementales et la société civile ont aussi leur part de responsabilité. En effet, les défis et les menaces sécuritaires pèsent sur tous les habitants de l'Arménie et de l'Artsakh, ce qui devrait susciter davantage de compassion et de tolérance les uns envers les autres. C'est en adoptant collectivement une attitude respectueuse de la vie humaine dans leur quotidien qu'ils contribueront à la baisse du nombre de décès non naturels dans le pays.

La sensibilisation de la population à l'importance de son rôle dans la prévention de ces décès passe naturellement par l'éducation. C'est un domaine dans lequel la diaspora peut et doit s'investir si elle souhaite apporter sa pierre à l'édification d'un État arménien fort et sécurisé. L'éducation est un puissant facteur de changement et les professionnels de la diaspora en la matière peuvent prêter main forte à leurs homologues de l'Arménie. ■

M.S.

Արցախեան Արձագանգ www.artzakank-echo.ch
Rue de la Terrassière 58 - 1207 GENEVE-SUISSE
Tél. +41(0)78 892 93 31 - artzakank@yahoo.com
Responsable de publication: Maral Simsar
Prix d'abonnement annuel: CHF 30.- (6 numéros)
CCP 12-17302-9 - IBAN CH-07 0900 0000 1201 7302 9

PREMAT S.A.
IMPORT & EXPORT
9, RUE DES ALPES
CH - 1201 GENEVE
TEL. 022 731 69 35

LIBERTAS, UNE CAMPAGNE POUR LA LIBÉRATION DES PRISONNIERS DE GUERRE ARMÉNIENS

par Alexis KRIKORIAN

Selon les informations d'ONG de défense des droits humains, confirmées par le CICR, l'Azerbaïdjan détient toujours 33 prisonniers de guerre arméniens, accusés de terrorisme et condamnés, à l'issue de simulacres de procès, à des peines allant de 4 à 20 ans de prison, en violation du droit international et de ses propres engagements dans le cadre de la déclaration de cessez-le-feu du 10 novembre 2020.

L'Azerbaïdjan, qui dispose d'une "*politique étatique d'arménophobie systématique, de révisionnisme historique et de haine envers les Arméniens promue par les autorités azerbaïdjanaises*" (résolution du Parlement européen du 10 mars 2022), est soupçonné d'utiliser ces hommes comme monnaie d'échange afin d'obtenir toujours plus de concessions de la part de l'Arménie et de l'Artsakh (Haut-Karabagh).

Face à une telle injustice, trois ONG - le centre Covcas pour le droit et la résolution des conflits (Lyon), Hyestart (Genève) et l'Observatoire d'Arménophobie (Paris) - ont décidé de créer le collectif Libertas afin de mener une campagne de solidarité internationale reposant sur le parrainage des prisonniers de guerre arméniens détenus abusivement par l'Azerbaïdjan par des collectivités publiques, des ONG ou des personnalités afin de les protéger des mauvais traitements et d'exiger leur rapatriement dans les meilleurs délais.

A ce jour, sur les 33 prisonniers de guerre officiellement reconnus, 5 sont parrainés par des collectivités en France et des ONG en Ecosse. Il s'agit de:

- Hrayr Herabian, parrainé par la ville de Valence
- Grigor Saghatelyan, parrainé par la ville de Lyon
- Andranik Mikaelyan, parrainé par le réseau écossais pour la paix (Scottish Peace Network)
- Andranik Sukiasyan, parrainé l'association Dove Tales
- Ludwig Mkrtchyan parrainé par la ville de Bourg-lès-Valence

De nombreuses villes et régions ont été approchées à travers toute l'Europe. Nous espérons un dénouement positif, mais au total il reste encore beaucoup de chemin à parcourir afin de parachever le parrainage de l'ensemble des prisonniers de guerre arméniens. Et ce, d'autant plus qu'outre ces 33 prisonniers de guerre officiels, de nombreuses preuves indiquent l'existence d'au moins 80 autres personnes capturées dont on n'a plus de nouvelles, et dont l'Azerbaïdjan nie l'existence. Le sort de ces "disparus de force" reste incertain, car le CICR ne dispose pas d'informations les concernant, et ne peut leur rendre visite. Dans tous les cas, le parrain s'engage à communiquer sur son parrainage.

Le 18 juillet 2023, Nicolas Daragon (Maire de Valence, France) porte le certificat de parrainage de Hrayr Herabian. A droite, Hilda Tchoboian du Centre Covcas pour le droit et la résolution des conflits représente le Collectif Libertas

Chaque ville ou ONG qui parraine un prisonnier de guerre peut donner corps au parrainage de la manière qu'elle l'entend. Un parrainage peut passer par une visite de solidarité en Arménie à la famille du prisonnier de guerre qui, vous l'imaginez bien, vit dans une angoisse permanente. Le seul lien entre le prisonnier et sa famille est en général limité à un coup de fil de 5 minutes une fois par mois négocié par la Croix-Rouge. Le parrainage peut également passer par l'organisation de réunions publiques faisant la promotion du parrainage en question. L'idée est que chaque collectivité, chaque ONG qui parraine tel ou tel prisonnier de guerre arménien le fasse savoir publiquement le plus possible.

Le collectif Libertas a quant à lui besoin de soutien pour faire vivre la campagne, que ce soit en ligne ou en Arménie afin d'aller à la rencontre des familles et de faire rédiger de manière professionnelle un article sur chaque famille de chaque prisonnier de guerre. Ces articles peuvent être lus sur le blog du collectif Libertas. A terme, le collectif souhaite mettre sur pied une exposition itinérante sur les prisonniers de guerre arméniens qui pourrait voyager de ville en ville ou d'ONG en ONG parrainant un prisonnier de guerre arménien.

En Suisse, le collectif Libertas, outre Hyestart qui en est membre, est heureux de travailler avec Artzakank et l'association Fragments. Si vous lisez cet article et que votre municipalité était prête à parrainer un prisonnier de guerre arménien abusivement détenu par l'Azerbaïdjan, n'hésitez pas à nous contacter (contactlibertas2020@gmail.com). Toutes les bonnes volontés pour soutenir la campagne Libertas sont les bienvenues! Vous pouvez aussi nous suivre sur internet (www.libertas2020.com) ou sur Twitter @FreeArmenianPOW et bientôt sur Facebook. ■

ÉLECTIONS FÉDÉRALES: DÉBAT MARDI 3 OCTOBRE 2023 AU CENTRE ARMÉNIEN AVEC LES CANDIDATS GENEVOIS AU CONSEIL DES ÉTATS

par Sarkis SHAHINIAN

Tous les quatre ans, le Groupe parlementaire d’amitié Suisse-Arménie et la Communauté arménienne de Genève invitent les candidats genevois à un débat politique, pour que le public ait la possibilité de discuter avec eux en vue des prochaines élections. Toutefois, cette année l’argument ne se limite pas à un simple débat politique avec les élus: cette fois-ci, il s’agit de la survie du peuple arménien et de ce que le Parlement Suisse peut faire concrètement pour empêcher cette catastrophe. Le spectre de 1915 se faufile à l'horizon.

Cet été les vacances des parlementaires ont été courtes et celles des membres du Groupe parlementaire d’amitié Suisse-Arménie encore plus. L’Azerbaïdjan, profitant de la pause estivale, a mis sur pied une tactique qui s'est avérée payante, pour conclure une fois pour toutes sa politique d’épuration ethnique au Haut-Karabagh. Les élus suisses ont été actifs pendant toute la législature et en particulier depuis le début de l’année en cours, sollicitant le Conseil fédéral sur ses activités au sein du Conseil de sécurité de l’ONU, ou la Suisse siège depuis le début de 2023, pour empêcher une catastrophe humanitaire, voire un nouveau génocide à l’encontre des Arméniens autochtones du Haut-Karabagh. Toutefois, le Conseil fédéral et le DFAE ne sont jamais allés au-delà des déclarations de circonstance, sans appeler un chat un chat, c.à.d. de nommer clairement l’Azerbaïdjan comme le seul et l'unique responsable du blocus et maintenant de la famine comme instrument génocidaire, et surtout sans mettre sur pied - ou au moins contribuer à le faire - aux niveaux européen et international, comme ils l’ont fait pour l’Ukraine, un système de sanctions. Une des options toujours valables est d’intervenir derrière les rideaux au sein du Conseil de Sécurité, justement pour ne pas permettre l'accomplissement d’un génocide et la coopération avec la Russie aurait été tellement important en ce moment de crise. Mais la carte de la neutralité a été déjouée avant même de pouvoir penser à l’utiliser. Seulement des sanctions concrètes, touchant directement le portefeuille de l’Azerbaïdjan, pouvaient en amoindrir les effets néfastes. L’action conjointe avec les politiciens et les ONG suisses **MigroliNOTsocar** avait montré que c’était possible. Mais là, c’est le gouvernement arménien qui porte une grande responsabilité pour n’avoir pas su suivre la voie, pourtant si bien tracée en la matière, pour en tirer les profits. L’autre possibilité est de motiver la direction du CICR, dont le siège est à Genève et avec qui le Conseil fédéral renoue des liens directs privilégiés et constants, pour organiser un pont aérien humanitaire Erevan-Stepanakert, comme demandé dans la lettre que la Commission des affaires extérieurs du Conseil des États avait demandé de faire au Conseil fédéral dans sa lettre du 9 janvier de cette année.

Tous les candidat.e.s, sans exception, ont été invité.e.s à participer à un débat qui se tiendra **le mardi 3 octobre 2023 à la Grande salle du Centre arménien de Troinex, à 19h30**. Six ont répondu de façon affirmative à notre invitation et nous ont envoyé leur prises de position écrites, pour publication.

Carlo Sommaruga, Parti socialiste, Conseiller aux États sortant et coprésident du Groupe parlementaire d’amitié Suisse-Arménie

Dans l’indifférence occidentale, l’Azerbaïdjan non seulement occupe illégalement une partie du territoire de l’Arménie et son armée commet des crimes de guerre, mais il a en plus déclenché un processus de génocide à l’encontre des Arméniens de l’Artsakh. Avec les autres co-présidents du Groupe parlementaire Suisse - Arménie, nous avons certes déjà interpellé le Conseil fédéral et organisé plusieurs débats au parlement. Mais vu l’urgence actuelle, je demande au Conseil fédéral de condamner rapidement les graves violations du droit international commises par l’Azerbaïdjan et j’attends du Conseil des États qu’il se positionne fermement en défense du peuple arménien.

Lisa Mazzone, Les Verts suisses, Conseillère aux États sortante, 2ème vice-présidente du Conseil des États et coprésidente du Groupe parlementaire d’amitié Suisse-Arménie

La Suisse doit s’engager avec beaucoup plus de détermination pour faire immédiatement cesser le blocus du Haut-Karabagh, qui mène vers une épuration ethnique. Cela devrait aussi passer par des sanctions économiques, alors que SOCAR continue de générer des milliards au profit du gouvernement azerbaïdjanais en Suisse.

ÉLECTIONS FÉDÉRALES: DÉBAT MARDI 3 OCTOBRE 2023 AU CENTRE ARMÉNIEN AVEC LES CANDIDATS GENEVOIS AU CONSEIL DES ÉTATS

Simone de Montmollin, Parti libéral radical, Conseillère nationale sortante

La situation humanitaire au Haut-Karabagh est préoccupante et le rétablissement du libre passage le long du corridor de Latchine est une priorité pour prévenir une crise humanitaire. La Suisse doit s'engager fermement en faveur de la paix entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan. Un dialogue constructif et la mise en œuvre des accords sur le terrain sont nécessaires, basés sur le respect de la souveraineté, de l'intégrité territoriale et des droits des minorités. Je souhaite que la Suisse s'engage, par son soutien diplomatique, à favoriser la désescalade, la normalisation des relations et un traité de paix menant à une résolution pacifique du conflit. Elle doit faire tout ce qui est en son pouvoir pour obtenir la levée du blocus du corridor de Latchine, qui viole le droit international.

Michel Matter, Les Verts libéraux, Conseiller national sortant et membre du Groupe parlementaire d'amitié Suisse-Arménie

Médecin, conseiller national, habitant à Genève, ville internationale de paix et des droits de l'Homme, j'ai pu me rendre en octobre 2022 sur la zone frontière entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan, dans la zone de Djermuk, côté arménien. J'y ai vu un peuple debout, fier et prêt à défendre sa terre et sa population. La situation au Haut-Karabagh n'est pas acceptable, ni du point de vue des droits de l'Homme, ni de celui du droit à l'autodétermination. Un nouveau génocide se prépare. Un étranglement tant territorial qu'humain se déroule, sous nos yeux. Nous ne pouvons nous taire. L'Arménie est une nation de grande culture, aspirant à la paix. Le silence est assourdissant. La Suisse se doit d'agir de tout son poids politique et diplomatique.

Vincent Maître, Alliance du Centre, Conseiller national sortant et membre du Groupe parlementaire d'amitié Suisse-Arménie

Alors que les résidents du Haut-Karabagh sont privés de leurs biens essentiels et que la crise humanitaire ne cesse de s'accentuer, il est urgent de mettre fin au blocus dont l'Azerbaïdjan est le seul responsable, se rendant ainsi coupable de violations répétées du droit international humanitaire. Il est important que la Suisse se mobilise pour débloquer la situation et entreprenne au Conseil de Sécurité de l'ONU les démarches nécessaires pour que la sécurité des arméniens du Haut-Karabagh soit pleinement garantie.

Pablo Cruchon, Ensemble à Gauche, Député au Grand Conseil genevois

L'occupation du territoire souverain de l'Arménie depuis septembre 2022 par le régime dictatorial, nationaliste et belliciste de l'Azerbaïdjan en violation du droit international doit cesser immédiatement. La Suisse et l'Europe doivent tout faire pour mettre fin à cette occupation et au blocus du Haut-Karabagh, une région habitée par près de 120'000 personnes, en majorité arméniennes, qui manquent aujourd'hui de nourriture, de médicaments et de carburant. Cette situation est dramatique et un contrôle azéri du Haut-Karabagh impliquerait la destruction de ses institutions politiques, mais aussi le «nettoyage ethnique» des Arméniens de cette région. Face à cela, il faut que le DFAE prenne publiquement position et condamne ce blocus illégal et dangereux. Nous demandons aux autorités suisses d'intervenir au Conseil de sécurité pour exiger la levée du blocus. Enfin nous devons soutenir toute action de solidarité avec le peuple arménien. Votre combat est le nôtre. ■

Elections 2023
ch.ch

N.B. Ces prises de position ont été reçues le 24 août 2023

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ԽՐԱԽՈՒՍՈ՞ՒՄ, ԹԷ՞ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՒՄ Է ԾՆԵԼԻՈՒԹԵԱՆ ԱՃԸ

Խօսոյթի մակարդակում պետութիւնն իբրև թէ խթանում է ծնելիութիւնը, իսկ ահա համակարգային մակարդակում՝ խոչընդոտում ծնելիութեան աճին: Կը հարցնէք՝ ինչպէ՞ս: Չէ որ ծնելիութեան խթանման ծրագրեր են իրականացւում, ամէն տարի բիւջէից մեծ գումարներ են ուղղւում այդ ծրագրերին: Կարող էք անգամ թուարկել՝ մինչև 2 տարեկան երեխայի խնամքի նպաստն է բարձրացուել (չնայած այդ բարձրացուած գումարն առնուազն 50 անգամ ցածր է սոցապ նախարարի աշխատավարձից), երեխայի ծննդեան ժամանակ յատկացուող միանուագ գումարները պարբերաբար բարձրացւում են, երրորդ և յաջորդ երեխաների ծննդեան պարագայում ամենամսեայ վճարներ են սահմանուել և այլն:

Բայց սա ընդամէնը շղարշն է, որը կոչուած է թաքցնելու իրականութիւնը:

Սկսենք սկզբից՝ յղիութիւնից: Յղիութեան վարումն ու ծննդաբերութիւնը Հայաստանում անվճար են, մի կողմ թողնենք այսպէս կոչուած *մաղարիչ*ները, որ մի տեղ սեփական կամքով, մի տեղ էլ պարտադրուած անում են ծննդկանի հարազատները: Բայց աւելի ազնիւ կը լինի ասել, որ պետութիւնն ընդամէնը համաֆինանսաւորում է յղիութիւնը վարելը: Ընդ որում, պետութեան համաֆինանսաւորումն ընդհանուր ծախսերի մի փոքր մասն է կազմում: Յղիութեան ինն ամիսների ընթացքում այնքան լրացուցիչ, պետպատուէրի մէջ չներառուած ստուգումների ու մասնագիտական խորհրդատուութիւնների կարիք է լինում, իւրաքանչիւր ամսուայ ընթացքում այնքան *պրոֆիլակտիկ* նշանակումներ են արւում, որ յղին և իր ընտանիքը պէտք է նախապէս պատրաստուած լինեն այդ ընթացքում ամենամսեայ կլորիկ, ներկայիս նուազագոյն աշխատավարձին համարժէք ու երբեմն էլ գերազանցող վճարներին:

Երեխայի ծնուելուց յետոյ մի կողմից ընտանեկան բիւջէն կրճատւում է, քանի որ ծնողներից մէկը խնամքի արձակուրդում է գտնւում և, բնականաբար, չի աշխատում, միւս կողմից էլ ծախսերը կտրուկ աւելանում են: Միայն երեխայի տակդիրների ամենամսեայ գումարն աւելին է, քան պետութեան կողմից տրուող մինչև երկու տարեկան երեխայի խնամքի նպաստը: Իսկ եթէ յանկարծ մայրական կաթը չբաւականացնի և ստիպուած լինեն երեխային արհեստական կաթնախառնուրդով կերակրել, ապա այդ ընտանիքը «կորած է», քանի որ ամսական նուազագոյն աշխատավարձի չափով գումար էլ դրա համար է հարկաւոր: Չհաշուած, որ երեխային անհրաժեշտ է հագուստ, խաղալիքներ, խնամքի պարագաներ, երբեմն-երբեմն դեղեր, որոնք էլի զգալի բեռ են ընտանեկան բիւջէի վրայ:

Երեխայի առողջապահական ծախսերը սոցիալական պետութիւն համարուող Հայաստանում միայն դեղերով չեն սահմանափակւում: Եթէ յանկարծ Ձեր երեխան հիւանդանայ *պոլիկլինիկայ*ի ոչ աշխատանքային օրերին կամ ժամերին՝ այն է՝ գիշերը կամ հանգստեան օրերին, ստիպուած էք լինելու վճարել անգամ առաջին բուժօգնութեան համար: Չնայած մինչև 18 տարեկանների բուժօգնութիւնը Հայաստանում անվճար է, սակայն ստիպուած պէտք է վճարէք նաև նեղ մասնագէտի խորհրդատուութեան համար, եթէ չէք կարող ամիսներով սպասել պետպատուէրի հերթում: Օրինակ՝ ծանօթներիցս մէկի 4-ամեայ երեխային, որի դէմքն անճանաչելի էր դարձել ատամնաբորբից առաջացած այտուցուածութեան պատճառով, մասնագէտն առաջարկել էր 1,5 ամիս յետոյ մօտենալ, եթէ անվճար սպասարկում են ուզում:

Գաղտնիք չէ նաև, որ տարուայ գրեթէ կէսը բուժհաստատութիւնները հրաժարւում են պետպատուէրով բուժսպասարկումից՝ պատճառաբանելով, որ պետպատուէրի՝ իրենց յատկացուած գումարներն սպառուել են:

Յաջորդ մարտահրաւէրը ծնող դառնալու համարձակութիւն ունեցած մարդու համար մեր բնակավայրերի անմատչելիութիւնն է մանկասայլակի համար: Չնայած քաղաքաշինական նորմերը սահմանում են, որ շէնքերը, փողոցները պէտք է յարմարեցուած լինեն սայլակների համար, բայց դա միայն թղթի վրայ: Իրականութիւնն այն է, որ անգամ մանկական խանութները, դեղատները թեքահարթակներ չունեն: Իսկ եթէ այնպիսի բանուկ հատուածում էք ապրում, որ փողոցն անցնելու համար պէտք է գետնանցումից օգտուէք, ապա մինչև երեխայի քայլելը մոռացէք այդ փողոցն անցնելու մասին:

Երբ լրանում է երեխայի երկու տարին, ծնողը պէտք է վերադառնայ աշխատանքի: Ու այս անգամ նա բախւում է էլ աւելի մեծ խնդրի. պետական մանկապարտէզների գերծանրաբեռնուածութիւնը և մասնաւոր մանկապարտէզների աստղաբաշխական վճարները: Եթէ, այնուամենայնիւ, բախտներդ բերի և երեխային տեղաւորէք ձեր վարչական շրջանում կամ գոնէ յարակից վարչական շրջաններում գործող պետական որևէ մանկապարտէզում, իմացէք, որ մանկապարտէզների աշխատաժամն աւարտւում է ժամը 17:00-ին, մինչդեռ Հայաստանում պետական հատուածի աշխատանքն աւարտւում է 18:00-ին, իսկ մասնաւոր *սեկտոր*ում՝ 19:00-ին և աւելի ուշ: Թէ ինչպէս էք համատեղելու աշխատանքն ու երեխայի խնամքը, գլուխկոտրուկ է:

➤➤➤

ՍՈՎ ՈՒ ՄԱՀ ՏՈՒՈ՞Ղ, ԹԷ ԲԱՐԵՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐԳԵՒՈՂ. ԱՐՋԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ ՀԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Անցեալ դարի կէսերին, երբ հնագէտների կողմից ակտիւօրէն պեղւում էին Հին Հայաստանի այնպիսի նշանաւոր մայրաքաղաքներ, ինչպիսիք էին Արտաշատը, Արմաւիրը և այլ վայրեր, բազմաթիւ արժէքաւոր գտածոներ յայտնաբերուեցին, որոնց մէջ աչքի էր ընկնում կաւից պատրաստուած անօթների մի տեսակ, որոնք ունէին արջի տեսք:

Արտաշատ 1-ին դար, կաւ

Ուսումնասիրութիւնները ցոյց են տուել, որ արջակերպ այդ անօթները ունէին ծիսական բնոյթ, հետևաբար, արջը հին ժամանակներում առաւել պաշտելի կենդանիներից է եղել մարդու կողմից, որին մի շարք գերբնական և ծիսական յատկութիւններ են վերագրուել: Այդ ծիսական անօթների մէջ հեղուկ է լցուել գլանաձև ձագարից, իսկ դատարկուել է կենդանու քթի և աչքերի անցքերից:

Ընդհանրապէս, կենդանակերպ անօթները Հայաստանում պատրաստել են մ.թ.ա 2-րդ հազարամեակի երկրորդ կէսից սկսած: Այդ անօթները համարւում էին աստուածութիւնների կենդանակերպ նմանակումը և օգտագործուել են այդ աստուածութիւններին առնչուող արարողութիւններում: Դրանցից հեղուկ ըմպելը խորհրդանշել է աստուածային ույժի ստացում, մերձեցում տուեալ աստուածութեանը:

Արենի, արջակերպ անօթ

Հայ բանահիւսական նիւթի (աւանդոյթներ, հանելուկներ, հեքիաթներ և այլն) քննութեամբ բացայայտուել է արջի կերպարը՝ որպէս մեռնող և յարութիւն առնող բնութեան աստուածութիւն: Արջը հանդէս է գալիս՝ որպէս բարեյաջողութիւն և առողջութիւն պարգևող աստուածութիւն, բայց նա նաև սով ու մահ տուող է: Ահա թէ ինչու արջակերպ խեցեղէնի անօթների վրայ արջերի մռութներին ժպտաւուն արտայայտութիւն են տուել, որպէսզի արժանանան աստուածութեան բարեհաճութեանը: Արջը համարուել է նաև ընտանիքի և ծննդկանների, ինչպէս նաև երկրագործութեան և անասնապահութեան հովանաւոր աստուածութիւն:

Արջի պաշտամունքի բաւականին երկար ընթացքը (մ.թ.ա 2-րդ հազարամեակից մինչև քրիստոնէութիւն), թոյլ է տալիս ենթադրել, որ որպէս աստուածութիւն, արջը կարող էր ունենալ նաև մարդեղային նմանակում: Արջը նոյնացուել է Արա գեղեցիկի հետ, իսկ քրիստոնէութեան ընթացքում տարածուած էր այն աւանդազրոյցը, թէ իբր արջը մասնակցում էր եկեղեցու կառուցմանը, իսկ սատկելուց յետոյ թաղւում էր դրանց կողքին, որից յետոյ նրանց գերեզմանը դառնում էր սրբավայր: Արջի գերեզման կայ Արցախի Պտկաքերկ եկեղեցու մօտ: ■

(MAMUL.AM)

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ԽՐԱԽՈՒՍՈ՞ՒՄ, ԹԷ՞ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՒՄ Է ԾՆԵԼԻՈՒԹԵԱՆ ԱՃԸ

➤➤➤ Աւելի բարդ է դպրոցահասակ երեխայ ունեցող ծնողների վիճակը: Տարրական դասարաններում դասերն աւարտւում են մինչև օրուայ կէսը: Եւ աշխատող ծնողը ստիպուած պէտք է կամ դայեակ ունենայ, կամ վճարովի երկարօրեայ դասեր գտնի, երբեմն էլ երկուսը միասին, քանի որ տարրական դասարանի փոքրիկը, յատկապէս Երևանում, կը դժուարանայ միայնակ մի վայրից միւսը հասնել: Այստեղ կը յիշէք դայեակների ծրագրի մասին, որը ենթադրում է պետութեան կողմից համաֆինանսաւորում դայեակի աշխատավարձի համար: Բայց արի ու տես, որ անունը կայ, ամանումը չկայ: Ծրագրի շահառու դառնալն անիրագործելի առաքելութիւն է:

Այսքանից յետոյ զարմանալի չէ, որ մարդիկ պատրաստ չեն մի քանի անգամ այս փորձութիւնների փուլերով անցնել, որքան էլ պետութիւնը հեռուստաէթերով վարդագոյնի երանգներով ներկայացնի ծնելիութեան խթանման ծրագրերը և դրանց արդիւնաւէտութիւնը:

Եթէ պետութիւնն իսկապէս ուզում է խթանել ծնելիութիւնը, ապա առնուազն երեխայի ծնողին չպէտք է զրկի աշխատելու հնարաւորութիւնից՝ ամէն քայլափոխին խոչընդոտներ ստեղծելով: Առնուազն կը փորձի լուծել մանկապարտէզների պակասի և աշխատաժամերի խնդիրը, կը խրախուսի գործատուներին, որ ունենան մանկական խաղասենեակներ, որտեղ, օրինակ, դասից կամ մանկապարտէզից յետոյ կը զբաղուեն իր աշխատակիցների երեխաները, մինչ աշխատակիցներն իրենց գործն ու աշխատանքային օրն աւարտին կը հասցնեն:

Ի դէպ, ՀՀ Վիճակագրական կոմիտէի տուեալներով՝ 2022-ին ՀՀ բնակչութեան կէսից աւելին՝ 53 տոկոսը, կազմել են կանայք: Նրանցից վերարտադրողական տարիքի, այն է՝ 20-45 տարեկան են աւելի քան 586 հազարը կամ ընդհանուր բնակչութեան 20 տոկոսը: Ստացւում է՝ պետական սխալ կամ գուցէ և մտածուած քաղաքականութեան հետևանքով մեր երկրի բնակչութեան տնտեսապէս ակտիւ մասի առնուազն կէսը զրկուած է իր ողջ *պոտենցիալով* աշխատելու հնարաւորութիւնից: Իսկ թէ դրա հետևանքով ինչ ահռելի կորուստներ է կրում մեր երկիրն ու տնտեսութիւնը, ոչ ոք չի հաշուարկել: ■

(ԱՆԿԱԽ)

UNE NOUVELLE MENACE: «LA COMMUNAUTÉ DE L'AZERBAÏDJAN OCCIDENTAL»

Il y a un an, le président azerbaïdjanais a commencé à parler du retour des réfugiés azéris en «Azer-baïdjan occidental», un terme développé et mis en circulation pour désigner le territoire de la République d'Arménie.

En août 2022, l'Union azerbaïdjanaise des réfugiés, existant depuis 1989, a été rebaptisée «Communauté de l'Azerbaïdjan occidental». Selon les fondements idéologiques de l'organisation, tout le territoire de l'Arménie est considéré comme un territoire azéri historique où les Azerbaïdjanais ont toujours été numériquement dominants avant d'en être expulsés. Le chef de la structure est Aziz Yusif oglu Alakbarov, député, membre du parti au pouvoir, né dans la région de Vedi en Arménie soviétique en 1960 et établi à Bakou en 1988.

L'organisation a préparé une liste de 100'000 azerbaïdjanais qui devraient retourner sur "leurs terres ancestrales". Dans cette liste les noms des villes et villages d'Arménie sont représentés par de faux noms azerbaïdjanais.

En décembre 2022, Ilham Aliev s'est personnellement rendu dans les locaux de l'organisation pour se familiariser avec les travaux. À cette occasion, il a déclaré que les droits des membres de la communauté de l'Azerbaïdjan occidental expulsés illégalement de l'Arménie devraient être rétablis. Selon Alakbarov, l'organisation défendrait les droits des Azerbaïdjanais "qui ont été victimes de déportations, de génocide et de nettoyage ethnique par les Arméniens et leurs sponsors, et de leurs descendants sur les terres ancestrales de l'Azerbaïdjan occidental au cours des 20 dernières années."

Le 10 janvier de cette année, dans une interview accordée aux médias azerbaïdjanais, Aliyev a réitéré sa demande du retour en Arménie des Azerbaïdjanais occidentaux. Le 16 mars, il a soutenu les mêmes thèses lors du sommet de l'Organisations des États turcs en accusant l'Arménie d'être un État mono-ethnique.

Naturellement, les médias azerbaïdjanais diffusent ces thèses sans relâche et la télévision nationale prépare régulièrement des reportages sur l'«Azerbaïdjan occidental», en présentant les monuments d'Erevan comme faisant partie de la culture azerbaïdjanaise.

La falsification de l'histoire prend désormais des dimensions industrielles en Azerbaïdjan. L'Académie nationale des sciences a récemment ouvert trois départements qui étudient l'histoire de l'«Azerbaïdjan occidental».

Toutes ces démarches prouvent que l'Azerbaïdjan a des prétentions sérieuses sur le territoire souverain de l'Arménie et tente de convaincre la communauté internationale du bien-fondé de celles-ci.

En janvier 2023, la Communauté de l'Azerbaïdjan occidental s'est adressée au Secrétaire général des Nations-Unies, en demandant que le gouvernement arménien crée les conditions pour le retour sûr et digne des Azerbaïdjanais dans leurs foyers avec le soutien de la communauté internationale. Plus tard, une lettre similaire a été envoyée à Charles Michel, président du Conseil européen.

En mars de cette année, l'organisation a présenté au Secrétaire général de l'ONU le concept du retour pacifique, sûr et digne des Azerbaïdjanais en soulignant qu'elle ne faisait pas confiance à l'Arménie en termes de sécurité et qu'il était nécessaire de déployer dans les zones concernées une mission de sécurité internationale composée de forces de pays tiers fiables dotées de pouvoirs administratifs et de policiers et que les Azerbaïdjanais devraient avoir la possibilité de créer des forces de sécurité locales et d'être représentés dans le système judiciaire. Dans ce plan de retour, plusieurs points liés à la langue, au droit de propriété et à d'autres questions étaient également évoqués.

En août dernier, ladite organisation a envoyé une nouvelle lettre au Secrétaire général des Nations Unies dans laquelle il est indiqué que "l'Arménie refuse de dialoguer sur la question du retour des Azerbaïdjanais expulsés de ce pays et exclut leur droit de retour". Elle appelle le Secrétaire général de l'ONU à "faire usage de son influence sur l'Arménie pour qu'elle remplisse ses obligations et à envoyer une mission spéciale de l'ONU en Arménie pour aider au processus de retour".

Par ailleurs, des lettres ont été envoyées à *Human Rights Watch* et à *Amnesty International*, demandant leur soutien pour "restaurer les droits des Azerbaïdjanais bafoués suite à la politique de nettoyage ethnique menée par l'Arménie."

Ces derniers mois la question du retour des réfugiés azerbaïdjanais semble avoir été mis à l'ordre du jour des négociations arméno-azerbaïdjanaises sous l'égide de hauts responsables américains, européens et russes. En effet, "la protection mutuelle des droits des minorités ethniques dans les deux pays conformément aux normes des conventions ›››

850e ANNIVERSAIRE DE LA MORT DE NERSES SHNORHALI

Le 13 août 2023 marquait le 850e anniversaire de la mort de Nerses Shnorhali. Cet anniversaire a été intégré au calendrier de la Conférence générale de l'UNESCO des personnalités historiques et évènements pour l'année 2022-2023 lors de la 41e session de l'organisation. La candidature soumise par l'Arménie a reçu le soutien de Chypre, de l'Italie, de la Grèce, de la Syrie, de la France, de la Russie et de la Géorgie.

À cette occasion, des colloques et conférences ont eu lieu à Erevan, à Paris et ailleurs. D'autres sont prévus dans différentes villes d'ici la fin de l'année.

Nerses IV Shnorhali (1102-1173), catholicos de l'Église apostolique arménienne de 1166 à 1173, est un auteur important dans l'histoire de la littérature arménienne. Il est parfois appelé le "Homère arménien" et figure, avec Moïse de Khorène, Agathange et surtout Grégoire de Narek, comme l'un des plus importants auteurs arméniens médiévaux. Il a composé entre autres, des hymnes, des prières, des poèmes et des cantiques. Parmi ses œuvres les pus connues, on peut citer l'*Elégie, Lamentation sur la ville d'Edesse*.

Nerses IV est surnommé Shnorhali ou "le gracieux" pour les dons de sainteté et d'humble bienveillance qui ont marqué sa vie et ses œuvres.

Nerses IV était aussi théologien et un éminent politicien. Il est connu pour ses tentatives d'union entre l'Église arménienne et l'Église orthodoxe qui atteindront leur point culminant sous son catholicossat, et se poursuivront sous celui de son neveu et successeur, Grégoire IV. Il est l'auteur d'une profession de foi, envoyée à l'empereur byzantin Michel VIII, qui développe les points théologiques suivis par l'Église arménienne.

Canonisé par l'Église apostolique arménienne, St. Nerses Shnorhali est célébré le deuxième samedi d'octobre en même temps que Grégoire de Narek et les Saints Traducteurs.

En juin 2016, lors de son voyage en Arménie, le pape François avait salué «l'amour immense et extraordinaire» de Nerses Shnorhali pour son peuple et ses traditions, ainsi que sa «vive préoccupation pour les autres Églises, se montrant infatigable dans la recherche de l'unité.» ■

UNE NOUVELLE MENACE: «LA COMMUNAUTÉ DE L'AZERBAÏDJAN OCCIDENTAL»

➤➤➤ internationales" figurent dans les différentes déclarations diffusées suite aux derniers rounds de pourparlers tenus à Bruxelles et à Moscou.

Les responsables arméniens, quant à eux, ont réfuté la tenue de discussions à ce sujet. Dans sa réponse écrite aux questions de plusieurs médias, le Ministre arménien des Affaires étrangères Ararat Mirzoyan a signalé que la garantie des droits et de la sécurité des Arméniens du Haut-Karabagh, peuple autochtone de la région, est une question complètement différente et ne peut en aucun cas être liée à d'autres sujets, notamment aux droits des citoyens résidant en Arménie prévus par les obligations internationales et pleinement assurés par l'Arménie.

Lors de sa conférence de presse du 25 juillet 2023, le Premier ministre Nikol Pashinyan a admis que l'Azerbaïdjan avait mis à l'ordre du jour la question du retour des Azerbaïdjanais en Arménie comme une contre-demande à celle relative aux droits et à la sécurité des Arméniens du Haut-Karabagh. La partie arménienne aurait répondu que le sujet des Azerbaïdjanais qui vivaient autrefois en Arménie n'est pas équivalent à celui des Arméniens du Haut-Karabagh mais, si un tel sujet existe, alors il équivaut à celui des Arméniens chassés de Bakou, de Sumgaït, de Gandja etc. *"Nous disposons de nombreuses preuves selon lesquelles les Azerbaïdjanais d'Arménie sont partis volontairement, notamment en vendant leurs appartements ou en recevant une compensation du gouvernement de la République d'Arménie. [...] Mais lorsque les pogromes ont eu lieu à Bakou, à Sumgaït et ailleurs contre les Arméniens, ces derniers ont dû fuir, même à moitié nus, pour sauver leur vie. L'Azerbaïdjan peut développer de nombreux récits, mais nous tenons à notre position que nous pensons légitime et fondée[...]*" a ajouté le Premier ministre.

Il convient de noter qu'avant la guerre de 44 jours en 2020, le terme «Azerbaïdjan occidental» était à peine utilisé en Azerbaïdjan. La création et la mise en circulation d'un récit autour de ce terme auprès des instances internationales doivent être considérées comme faisant partie intégrante de la politique plus vaste du gouvernement azerbaïdjanais visant à anéantir l'État arménien. ■

M.S.

10e anniversaire de
BAF (*Building an Alternative Future*)
PARTY

30 septembre 2023 à partir de 17h30
Centre arménien de Genève

Spécialités arméniennes - Animation DJ Hratch

Réservations: info@analternativefuture.ch
Whatsapp: 078 739 10 12

UNE ÉCOLE DE LANGUE ET DE DANSE ARMÉNIENNES À LAUSANNE

Vous habitez à Lausanne ou les environs et souhaitez que vos enfants s'initient à la langue et à la culture arméniennes dans un environnement convivial et chaleureux? Sachez qu'il existe une école hebdomadaire au cœur de la capitale vaudoise où vos enfants peuvent se familiariser avec leur héritage culturel et tisser des liens avec leurs pairs arméniens.

Artzakank a rencontré Ruzanna Leemann-Zakaryan*, fondatrice et directrice de l'Ecole, qui est également la fondatrice-présidente de l'association *Ecole arménienne à Lausanne*.

Artzakank: Comment avez-vous eu l'idée de créer une école arménienne?

Ruzanna Leemann-Zakaryan: En 2017, lorsque mes enfants ont atteint l'âge de commencer l'apprentissage de la lecture et de l'écriture, j'ai voulu leur apprendre l'arménien à la maison. Puis, j'ai pensé que peut-être d'autres mamans de la communauté seraient aussi intéressées. Compte tenu de ma formation pédagogique, j'ai pensé que je pouvais me lancer dans l'enseignement de l'arménien, qui est ma langue maternelle. J'ai alors publié une annonce sur la page Facebook du groupe *Les Arméniens de Lausanne* et fait de la prospection autour de moi. Finalement, nous avons ouvert l'école avec une vingtaine d'élèves et ce chiffre reste constant à ce jour. Nos cours figurent sur la liste des écoles de langues et de cultures étrangères publiée dans le bulletin annuel du BLI (Bureau Lausannois pour les Immigrés).

A: Où et quand ont lieu les cours, et quels sont les différents niveaux de classes? Qu'en est-il du corps enseignant?

R.L-Z: Les cours ont lieu tous les dimanches de l'année scolaire de 16h00 à 18h30, à la Maison de quartier des Faverges, chemin de Bonne-Espérance 30, à 10 minutes du centre de Lausanne. Les cours sont en arménien oriental et nous avons actuellement 3 niveaux:

Le groupe des tout-petits (3-4 à 7 ans): Les enfants apprennent quelques éléments de l'écriture d'une manière ludique et interactive à travers des chants, des jeux, du bricolage et des danses. L'enseignante de cette classe est Aspram Minasyan, docteure en bioinformatique, qui travaille également au CHUV. Ayant grandi en Ukraine, elle a appris l'arménien dans une école hebdomadaire communautaire de ce pays.

Le groupe des moyens (7-12 ans): L'objectif de ce groupe est d'apprendre à lire et à écrire en commençant par l'alphabet jusqu'aux mots et phrases. La classe est dirigée par Ani Lokyan, enseignante professionnelle d'arménien, originaire d'Arménie.

Le groupe des grands (12-16 ans): Les élèves savent déjà lire et écrire et approfondissent leurs connaissances par des débats sur des textes et des films, des petits projets et des jeux axés sur la culture générale. Nous constatons que cette méthode non-traditionnelle et plus interactive donne de meilleurs résultats. C'est moi qui suis en charge de ce groupe.

(Photo de la page Facebook de l'École)

Je précise que nos enseignantes sont des mamans bénévoles et que le loyer du local est pris en charge par les parents des élèves.

A: Quelles sont les autres activités que vous proposez dans le cadre de l'école?

R.L-Z: Les cours d'arménien, qui durent environ 1h, sont suivis par des cours de danse pour les élèves des groupes des moyens et des grands. Mais les tout-petits ne sont pas oubliés. En effet, Aspram Minasyan, chargée des cours de danse et responsable des enfants de 3-7 ans, incorpore la danse dans ses cours d'initiation à l'arménien.

Nous organisons également des sorties au bord du lac avec diverses activités au programme. Par ailleurs, pour clôturer l'année scolaire ou à l'occasion du Nouvel An et du Noël arménien ou une fête traditionnelle comme le *Trndez*, nous nous réunissons avec les élèves et leurs parents autour d'un programme artistique présenté par les enfants.

Artzakank remercie Ruzanna Leemann-Zakaryan pour cet entretien et souhaite beaucoup de succès à l'école arménienne de Lausanne. ■

Pour plus d'informations:
armenien.lausanne@yahoo.com (Tél : 076 415 77 29)
Facebook: Ecole arménienne à Lausanne

(*) Titulaire d'un doctorat en biochimie et biologie moléculaire de l'Université de Zurich et d'un MS en pédagogie de la HEP (Haute Ecole pédagogique du Canton de Vaud), **Ruzanna Leemann-Zakaryan** est l'auteure de plusieurs ouvrages scientifiques et travaille actuellement en tant que chercheuse scientifique dans le Département d'immunologie et d'allergologie du CHUV de Lausanne. Née à Erevan et installée en Suisse depuis 2003, d'abord à Zurich, puis à Lausanne, elle est mère de deux enfants de 12 et de 14 ans.

ԿԱՒԱՔԱՎԱՆՔԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԿՈՐՍՆՑՈՒՑԱԾ Է ԻՐ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՏԵՍՔԸ

Ազրպէյճանցի օգտատէրերէն մէկուն կողմէ համացանցի վրայ տեղադրուած տեսանիւթերէն երեւաց, որ բռնագրաւուած Հադրութի շրջանին մէջ գտնուող Կաւաքավանք վանքային համալիրի տարածքին շինարարական աշխատանքներ կ՛իրականացուին:

Վանքը կը գտնուի Տողէն Վարանդա (Ֆիզուլի) տանող ճանապարհին ձախ՝ հարթավայրէն առանձնացող բլուրի մը վրայ: Այս մասին յայտնեց Արցախի մշակութային ժառանգութեան մշտադիտարկում իրականացնող monumentwatch.org կայքը:

2020 թուականի հոկտեմբեր 12-14-ին Կաւաքավանքի շրջակայքը ընթացան բուռն մարտեր, տարածքը ենթարկուեցաւ հրետակոծութեան: Ազրպէյճանցի զինուորականները եկեղեցին օգտագործեցին իբրեւ ռազմական յենակէտ, որուն պատճառով կառոյցի զարդաքանդակներն ու հայերէն արձանագրութիւնները զգալիօրէն տուժեցին կամ ոչնչացուեցան: Եկեղեցւոյ վիճակին մասին 44-օրեայ պատերազմէն ետք, մինչեւ այս տեսանիւթերուն ի յայտ գալը, տեղեկութիւններ չկային:

(Նկարը՝ monumentwatch.org կայքէն)

Տեսանիւթէն կ՛երեւի, որ եկեղեցին եւ անոր շրջակայքը զգալիօրէն տուժած են թշնամիին հրետակոծութենէն, կան փլած հատուածներ, ինկած ու թափած քարեր եւ վնասուած տանիք: Այս վնասները նախքան 2020 թուականի պատերազմը առկայ չէին: Բացի այդ, ինչպէս կ՛երեւի տեսանիւթին մէջ, եկեղեցին իբրեւ ռազմական յենակէտ օգտագործած զինուորականները եկեղեցւոյ տարբեր հատուածներուն մէջ ձգած են ազրպէյճաներէնով կատարուած տասնեակ գրութիւններ: Անհետացած են եկեղեցւոյ կողքին տակաւին 1995 թուականին տեղադրուած՝ տարածքը ազատագրած ազատամարտիկներու յիշատակին նուիրուած խաչքարը: Շատ հաւանաբար խաչքարը ոչնչացուցած են ազրպէյճանցի զինուորները: Նկատենք, որ ազրպէյճանական կողմը չի այլ թաքցներ 1994 թուականէն ի վեր կանգնեցուած խաչերուն, խաչքարերուն, տարաբնոյթ յուշակոթողներուն, ինչպէս նաեւ նոր կառուցուած եկեղեցիներուն հանդէպ իր վերաբերմունքը:

Տեսանիւթէն կ՛երեւի, որ ազրպէյճանական կողմը հարթեցուցած է եկեղեցւոյ շրջակայ տարածքը եւ կատարած է հողալցումներ: Դատելով տեսանիւթին մէջ երեւացող թեքնիքէն՝ դէպի եկեղեցի նոր, կուպրապատ ճանապարհ կառուցուած է: Առաւել մտահոգիչ են եկեղեցւոյ մէջ եւ շքամուտքի վրայ կատարուող աշխատանքները: Դատելով տեսանիւթէն՝ շքամուտքը զգալիօրէն վնասուած է, համարեա անհետացած են զարդաքանդակ եզրագօտիները: Եւ ի հարկէ, քարոզչական ածանագին հնարքը՝ հայկական միջավայրին մէջ, հայերուն կողմէ 1742 թուականին կառուցուած եւ հայերէն արձանագրութիւններ կրող եկեղեցին յորջորջած են իբրեւ աղուանական:

Ազրպէյճանական կողմը եկեղեցւոյ կարծես ամրակայման, վերականգնողական աշխատանքներ կ՛իրականացնէ, որոնցմէ առաւել վտանգաւորը եկեղեցւոյ իրական-պատմական տեսքի աղաւաղումն է, վերականգնման պատրուակի տակ անոր աղճատումը եւ, այսպէս կոչուած, «աղուանացումը»: Իսկ ազրպէյճանական կողմը իր բազմաթիւ յայտարարութիւններով, որոնք կատարուած են նաեւ երկրի նախագահի մակարդակով, մշտապէս նշած է, որ իբր թէ հայեր բռնագրաւման տարիներուն հայկականացուցին երկրամասին, այսինքն՝ Արցախի «աղուանական» յուշարձանները, եւ իրենք նախնական տեսք տուած են անոնց: Այս կը նշանակէ, որ վերացուած են խաչային յօրինուածքները, խաչքարերը եւ առաջին հերթին՝ հայերէն արձանագրութիւնները:

Ահա այս վտանգը կը տեսնենք նաեւ Կաւաքավանքի եկեղեցւոյ «Շինարարական աշխատանքներու» պարագային: ■

Պատրաստեց՝ Մարինա ՀԱՄԱՄՃԵԱՆ (ԱԶԴԱԿ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄՆԱՅՈՒՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆ ԹԻՒԻ ՄԱՍԻՆ

Հայաստանի Ազգային Վիճակագրական Յանձնախումբին կողմէ 2022-ին մարդահամար կատարուած էր երկրէն ներս: Սկզբնական տուեալներով երկրի մնայուն բնակչութեան թիւը կը կազմէ 2 միլիոն 932 հազար 731 մարդ: 2011-ի մարդահամարի տուեալներով այդ թիւը 3 միլիոն 18 հազար 854 էր:

Վիճակագրական տուեալներով, մնայուն բնակչութեան 36 տոկոսը գիւղական բնակչութիւնն է, 64 տոկովը կը կազմեն անոնք, որոնք քաղաքներու մէջ կ'ապրին: Գերակշիռ մասը կը պատկանի մայրաքաղաք Երեւանին (58 տոկոս)

Տուեալները ցոյց կու տան որ վերջին 11 տարիներու ընթացքին Հայաստանի մնայուն բնակչութեան թիւը նուազած է 89 հազարով: ■

(ՆՈՐ ՄԱՐՄԱՐԱ)

PROJET À LA MÉMOIRE DE VIOLETTE BREGUET-SAFARIAN DANS LE VILLAGE D'AZATAMUT

par Maral SIMSAR

"Nous avons le plaisir d'annoncer que les salles de musique de l'école des arts d'Azatamut (Tavush) [...] ont été rénovées à la mémoire de la pianiste et musicologue genevoise Violette Breguet-Safaryan. Les salles de musique rénovées ont également été équipées d'instruments de musique (piano, shvi et tar) et de mobilier scolaire. Ce travail a été rendu possible grâce aux dons faits par la famille, les amis, les proches de la défunte et l'association Artzakank de Genève [...] Nous remercions les donateurs et nos amis genevois de leur confiance pour la réalisation de ce projet. [...]"

C'est par ces lignes que le groupe "Ճանաչենք, սիրենք, շենացնենք մեր գյուղերը" (*Connaître, chérir et contribuer à la prospérité de nos villages)* a informé les abonnés de sa page facebook le 1er juillet 2023 de la réalisation du projet à la mémoire de Violette Breguet-Safarian, présidente d'*Artzakank-Echo* durant de nombreuses années. Rappelons que suite à son décès le 24 mai 2021, sa famille avait souhaité qu'en lieu et place de fleurs, des dons soient adressés à *Artzakank* et à *KASA*. Afin de perpétuer sa mémoire, elle, qui s'est beaucoup donnée pour le journal et la communauté de manière générale, le comité d'*Artzakank* avait décidé de réaliser un projet en Arménie.

L'idée n'était pas nouvelle pour *Artzakank*, qui avait déjà financé un projet en Arménie grâce aux dons reçus à la mémoire d'Alice Tonbazian, décédée en 2020. Il s'agissait de la création d'un atelier de poterie dans le village de Berdavan, (voir *A la mémoire de Alice Tonbazian: Atelier de poterie à Berdavan* publié dans *Artzakank* N° 233 mai-juin 2021), qui a fait un long chemin depuis ses humbles débuts, et commercialise actuellement sa production artisanale en Arménie sous la marque de *KenatsKav-Berdavan*.

Violette était pianiste et a consacré une grande partie de sa vie à l'enseignement du piano. Le comité a dès lors décidé de financer un projet lié à la musique et aux enfants. Les recherches d'un projet fiable et durable dans le temps ont pris beaucoup de temps sans donner de résultats probants.

Puis, les activités d'un groupe d'Arméniens d'Iran dans les villages frontaliers d'Arménie ont attiré l'attention de l'équipe d'*Artzakank*. Le contact a été établi par Meda Khachatourian, membre du comité, qui connaissait déjà ce groupe personnellement et dans le cadre de la mise en œuvre d'un projet à la mémoire de ses parents. Armineh Manookian, la coordinatrice du Groupe a alors proposé de financer la rénovation des trois salles de musique de l'école des arts d'Azatamut et l'achat de mobilier et quelques instruments de musique. Après une petite enquête sur les travaux de réfection en cours dans la même école pris en charge par d'autres organisations, le comité d'*Artzakank* a donné son feu vert et le projet a pu démarrer.

Azatamut est un village frontalier d'environ 3500 habitants, situé dans la région de Tavush à 2h15 d'Erevan. L'école des arts, créée en 1979, est fréquentée par 148 élèves, répartis dans différents ateliers comme celui du piano, du violon, du *kanone*, du *dehole*, du *chevi*, des danses et de la peinture.

Ce beau projet, qu'*Artzakank* a financé principalement grâce aux fonds reçus à la mémoire de Violette Breguet-Safarian, complétés par d'autres dons, n'aurait pas pu être réalisé sans le concours de notre partenaire sur place, le Groupe "Ճանաչենք, սիրենք, շենացնենք մեր գյուղերը" qui fait un travail remarquable dans les villages d'Arménie.

Les membres du groupe se connaissent de la vie associative arménienne de Téhéran. Une fois installés en Arménie, ils ont voulu poursuivre leurs activités de manière plus significative et directe dans la mère patrie. Ainsi, ils ont commencé à visiter les différentes communautés rurales dans le but de communiquer avec les habitants, se familiariser avec leurs problèmes et difficultés et "laisser des petits souvenirs" à leurs amis "qui vivent loin mais qui défendent nos frontières et font fleurir nos terres".

Nerkin Khndzoresk, Karashen, Bnunis, Khnatsakh, Tolors, Paravakar, Getashen, Nor Artagers et bien d'autres font partie de la liste impressionnante des villages qui ont bénéficié de leurs petits souvenirs à ce jour. Il s'agit de manière générale de la rénovation d'écoles et de jardins d'enfants, de l'achat de mobilier, de matériel scolaire etc. (voir https://www.facebook.com/groups/janachenkmergyughere

"Tout cela a commencé en 2014 à l'occasion du 70ème anniversaire de notre association (l'Association culturelle arménienne Ararat) que nous avons fêté en Arménie" dit Armineh Manookian. *"En marge des festivités, nous avions prévu des visites dont une dans le village de Zangakatun où nous avons financé un projet avec les fonds récoltés. Par la suite,* ➤➤➤

PROJET À LA MÉMOIRE DE VIOLETTE BREGUET-SAFARIAN DANS LE VILLAGE D'AZATAMUT

➤➤➤ *quelques-uns parmi nous ont décidé de continuer les visites aux communautés reculées, d'abord pour découvrir les villages d'Arménie, puis pour leur apporter notre aide selon nos moyens. C'est ainsi qu'a été créé le groupe "*Ճանաչենք, սիրենք, շենացնենք մեր գյուղերը". *Nous avons commencé par les villages frontaliers de Tavush mais nous nous sommes vite rendu compte que d'autres communautés rurales, comme celles qui se trouvent à la frontière avec la Géorgie, ont également besoin d'aide."*

Tous les projets réalisés sont présentés sur la page Facebook du Groupe, permettant une large diffusion de l'information à travers le pays. C'est ainsi que le Groupe commence à recevoir des demandes de différentes communautés. *"Elles nous présentent leurs projets avec un devis des coûts et la sélection se fait en fonction de leur fiabilité, des fonds disponibles et éventuellement des critères fixés par les donateurs. Nous suivons la phase de réalisation à travers les photos et vidéos qui nous sont transmises par les responsables ainsi que par une communication active de leur part. Il nous arrive également de nous rendre sur place selon nos disponibilités. Pendant toutes ces années, nous avons noué des relations de confiance avec nos interlocuteurs dans les villages. Je précise que nous payons directement les fournisseurs pour tout achat de matériel, d'équipement ou de matériaux de construction et versons à la commune les fonds qui serviront à payer les corps de métiers, toujours sur la base des devis présentés au préalable."* explique Armineh Manookian.

Pour ce qui est de la provenance des fonds, elle ajoute: *"Nous organisons deux évènements annuels liés aux traditions arméniennes: Une soirée déguisée pour fêter le carnaval (Barekendan) et un pique-nique, le jour de l'Ascension. En sus des fonds récoltés pendant ces évènements, nous recevons également des dons de la part de nos amis à travers le monde. Parfois, après une visite dans un village, les participants sont enthousiastes et font une collecte spontanée pour un projet précis."*

L'équipe d'*Artzakank* remercie tous les donateurs ainsi qu'Armineh Manookian et le groupe "Ճանաչենք, սիրենք, շենացնենք մեր գյուղերը" qui ont permis de concrétiser son engagement en faveur des enfants d'Arménie et de commémorer la mémoire de Violette Breguet-Safarian. ■

M.S.

(Photos de la page facebook du Groupe)

2 SEPTEMBRE 2023: MANIFESTATION À LAUSANNE

Le 2 septembre 2023, des Arméniens d'une trentaine de villes d'une vingtaine de pays de par le monde ont organisé des actions de solidarité avec l'Artsakh.

En Suisse, les Arméniens et leurs amis se sont réunis devant le Palais de Rumine, où le Traité de Lausanne avait été signé il y a 100 ans, pour briser le silence de la communauté internationale sur la politique génocidaire de l'Azerbaïdjan contre les Arméniens d'Artsakh. Plusieurs élus et candidats au Conseil national y étaient présents pour témoigner leur soutien aux Arméniens et ont promis de relayer leurs préoccupations au Parlement fédéral.

Dans son discours, Sarkis Shahinian, président d'honneur de l'Association Suisse-Arménie, a déclaré que la Communauté arménienne de Suisse demandait au Conseil fédéral de ne plus attendre. "*Comme pour l'agression de la Russie contre l'Ukraine, il faut sanctionner le coupable de ce crime contre l'humanité et cesser de créer une symétrie entre le bourreau et la victime*" a-t-il ajouté et a demandé l'intervention des députés suisses fédéraux, cantonaux et communaux afin qu'un pont aérien humanitaire entre Erevan et Stepanakert soit immédiatement mis en place sous l'égide de l'ONU.

Il a été suivi au micro par la conseillère nationale Laurence Rehlmann Rielle (PS/GE), le conseiller national Nicolas Walder (Les Verts / GE), le conseiller national Michel Matter (Verts Libéraux / GE) et le conseiller municipal (Lausanne) et candidat au Conseil National Ilias Panchard (Les Verts). La partie officielle de la manifestation s'est achevée par l'intervention en arménien de Manuk Malkhasyan, représentant de *Armenian Academics in Zurich*. ■

Portrait

HAMEST TAMRAZYAN

par Lerna BAGDJIAN

Régulièrement, l'EPFL publie sur ses réseaux sociaux des portraits valorisant des étudiants, alumni, professeurs ou chercheurs. Il y a quelques mois, j'ai été surprise d'apercevoir un prénom et un nom arméniens que je ne connaissais pas du tout. En parcourant l'article, les mots "patrimoine", "préservation", "Nagorny-Karabakh" m'interpellent. Je lis alors l'article sur Hamest Tamrazyan avec une grande attention. Je l'ai aussitôt contactée pour avoir plus d'informations, sa recherche dans un cadre académique suisse méritant d'être relatée.

Hamest Tamrazyan est une philologue spécialiste de l'anglais, professeur, chercheuse, et mère de 4 garçons. Née en Arménie, elle a déménagé en Ukraine il y a 20 ans et s'est établie avec son mari d'abord à Sébastopol, qu'elle devra fuir après l'invasion russe. En 2022, c'est alors Kiev qu'elle devra quitter.

La famille Tamrazyan s'installe en Suisse en avril 2022. Hamest rejoint le Laboratoire d'humanités digitales de l'EPFL (DHLAB) où elle travaille sur la sauvegarde du patrimoine arménien menacé par la guerre avec l'Azerbaïdjan. Dans le cadre d'une bourse, elle a proposé ce programme à l'EPFL qui a accepté sans hésitation.

Sa recherche se concentre principalement sur la préservation des inscriptions, que ce soit sur les murs des églises, des tombes, des khachkars. Elles peuvent dater de différentes époques et sont généralement en *krapar,* l'arménien médiéval.

Lorsque l'on parle de préservation d'héritage, la question d'échelle est fondamentale. La politique de nettoyage ethnique des autorités azerbaïdjanaises se base sur l'idée que l'Artsakh n'a jamais été un territoire arménien. Ils attribuent le patrimoine chrétien aux Albanais du Caucase. *"Faire disparaître une église entière est trop visible et risqué avec les outils technologiques de géolocalisation d'aujourd'hui"*, précise Hamest. Les inscriptions en arménien sont ainsi les premières choses qu'ils tentent d'effacer.

Le travail de Hamest vise à collecter ces inscriptions et à les digitaliser. Sa collecte a débuté par un grand travail de "chasse aux archives", avec comme base notamment les précieux ouvrages de l'historien Samvel Karapetyan, expert en monuments médiévaux d'Artsakh et des régions du Sud-Caucase, qui a même certains écrits dédiés exclusivement aux inscriptions.

Elle a par la suite établi un contact avec Armine Hayrapetian, directrice du service de protection du patrimoine de la République d'Artsakh. Ses contacts directs avec l'Artsakh nourrissent actuellement sa recherche. Malgré le blocus, des personnes locales lui envoient des documents provenant des archives. Armine Hayrapetian a envoyé autour de 150 photos, mais également des informations sur l'auteur et la date, qui sont fondamentales pour contextualiser ces images. Une fois récupérées, la chercheuse annote ces multiples images via un outil développé au sein du DHLAB.

"C'était quelque chose de nouveau pour moi aussi, je ne suis ni architecte, ni archéologue, ni épigraphiste, et encore moins spécialiste des outils digitaux!"

Par la suite, Hamest s'est rapprochée de l'institution "Epigraphy Info" pour s'entourer de spécialistes. *"Plus la photo de l'inscription que nous avons est récente, plus elle a du poids. Les photos digitalisées possèdent en elles-mêmes des informations de géolocalisation et temporelles très précieuses."*

L'objectif final est donc de compiler un corpus complet d'inscriptions arméniennes. Ce travail se matérialisera sous la forme d'un site spécifique dédié à cette collection en *open access*. L'intérêt d'un site internet, c'est la possibilité de pouvoir actualiser constamment le contenu. Hamest précise qu'à l'heure actuelle, 80% du patrimoine arménien se trouve en dehors de l'Arménie actuelle. En collaboration avec l'Institut d'Archéologie d'Ukraine et avec l'aide d'une archéologue sur place, elle a étendu sa recherche au territoire ukrainien. La dernière recherche sur le patrimoine arménien présent en Ukraine date de 1996.

Tandis que la Suisse peine à prendre des mesures radicales et à se positionner au niveau fédéral face à la situation alarmante en Artsakh et au génocide culturel en cours, l'EPFL soutient un projet qui, qu'on le veuille ou nous, est politique. Hamest affirme qu'elle n'a rencontré aucun problème majeur jusqu'à présent. *"Le seul sujet délicat était l'article qu'ils ont écrit sur ma recherche. Il a fallu qu'ils le fassent valider par les autorités cantonales et plusieurs semaines se sont écoulées avant sa parution."*

Dans le cadre de conférences réunissant divers experts, elle a eu l'opportunité de se faire aborder par des épigraphes d'origine turque, conscients du génocide culturel en cours, et qui l'encourageaient à ouvrir sa recherche aux monuments arméniens situés en Turquie actuelle.

➤➤➤

ՆԿԱՐՉԻ «ՎԻՇՏԸ» ԱՅՍ ՏԱՐԻ ՅԱԿՈԲ ՅԱԿՈԲԵԱՆԻ 100-ԱՄԵԱԿՆ Է

Հայկ ՄԱԿԻՆԵԱՆ

«Ես օժտուած չեմ գունային մեծ *դիապազոն*ով, ինչպէս օրինակ՝ Մինասը, Գալենցը, Սարդանը: Իմը շատ սահմանափակ է՝ սպիտակ, մոխրագոյն: Եթէ փորձեմ կարմիր, կապոյտ նկարել, կեղծ բան մը կ'ըլլայ, բայց և այսպէս նկարում եմ, մարդիկ ինձ ընդունում են: Սա է իմ նկարչութիւնը»,- ասել է նկարիչ Յակոբ Յակոբեանը՝ «հողեղէն գոյների երգիչը»:

Յակոբ Յակոբեանը ծնուել է 1923թ.-ին Եգիպտոսում՝ Ալեքսանդրիա քաղաքում: Մելքոնեան վարժարանը աւարտելուց յետոյ 1944-48 թթ.-ին սովորել է Կահիրէի գեղարուեստի, իսկ 1952-54թթ.-ին Փարիզի՝ Գրան Շոմյէ ակադեմիայում: Հայրենիքից հեռու նա իր կտաւներում արտացոլել է վաղ հասակում կորցրած հօր վիշտը, օտարութեան մէջ ապրողների կեանքը՝ կենցաղը, մտորումները, կարօտը («Կինը խոհանոցում», «Սխտորներ», «Վիշտ», «Մայրը երեխային կերակրելիս», «Դերձակը», «Ու մերթ լացաւ ու մերթ խնդաց իմ հոգիս» կտաւները և այլն):

1962 թուականին, արդէն 39-ամեայ կայացած նկարիչ Յակոբ Յակոբեանը ընտանիքի հետ տեղափոխուել է Խորհրդային Հայաստան: Իր հետ բերելով եգիպտական անապատների, տափաստանային գոյները, դարչնամոխրագոյն կերպարները: Իր ուրոյն ոճը գտած նկարիչը հայրենիքում չունէր նախորդներ եւ զուգահեռներ:

Յակոբեանը բնութեան մէջ աշխատում էր ջրաներկով: Նկարիչը կարծում էր, որ իր իւղաներկ աշխատանքների *տեխնիկան* ուղղակիօրէն կապուած է ջրաներկի, նրա թելադրանքի հետ: Հայաստանում արուած յատկապէս վաղ շրջանի բնանկարները կարծես նատիւրմորտներ լինեն՝ աւելի խորը, մեծ տարածութեամբ: Եւ ինչպէս նատիւրմորտներում ձեռնոցները, գործիքները, *մանեկեն*ները եւ ընտրուած այլ առարկաներն են դասաւորուած որոշակի գաղափար ներկայացնելու տրամաբանութեամբ, այնպէս էլ բնանկարներում որոշակի ընտրութեամբ «դասաւորուած» են ծառերը, որթատունկերը, էլեկտրասիւները, քարերը եւ այլն:

Յակոբ Յակոբեանի ինչպէս նկարներն էին տարբերւում իր ժամանակակից, հայրենակից նկարիչներից այնպէս էլ նրա մտածողութիւնն էր տարբեր: Յակոբ Յակոբեանը մահացել է 2013թ.-ին՝ 90 տարեկանում: Նկարչի մահից յետոյ ընտանիքի անդամները հրապարակել են նրա վերջին գրառումները (տպագրուել է «Ազգ» թերթում): Ներկայացնում ենք հատուած.

«Մշակոյթի բարձրագոյն արտահայտութիւնը պետութիւնն է: Մշակոյթը միշտ ազգային է: Իւրաքանչիւր մարդու ներսում առկայ «պետը» իր եսի գերադրական աստիճանն է: Լինել «պետ» իր անձի, ընտանիքի, սերունդի, իր զբաղմունքի, ստեղծագործութեան, պահուածքի: Լինել պիտանի: Եւ բոլոր «ես-պետեր»-ի հանրագումարը վիթխարի ոյժ է՝ հայրենիքի, ազգայինի, տեսակի պաշտպանութիւնը»:

Այս տարի նշւում է մեծ նկարչի՝ Յակոբ Յակոբեանի 100-ամեակը: ■

(ՅԵՏՔ)

«ANI MOBIL» ԲՋՋԱՅԻՆ ՅԱՒԵԼՈՒԱԾՆ ԱՐԴԷՆ ՀԱՍԱՆԵԼԻ Է

ԵՈՒՆԵՍԿՕ-ի (UNESCO) համաշխարհային ժառանգութեան ցուցակում ընդգրկուած Անի քաղաքի հնագիտական յուշարձանների ու շրջակայքի առցանց (online) այցելութեան համար ստեղծուել է բջջային յաւելուած: «Ani mobil» յաւելուածը եռալեզու է՝ հայերէն, անգլերէն և թուրքերէն, կարող է անվճար ներբեռնուել «App store» և «Play market» համակարգերից:

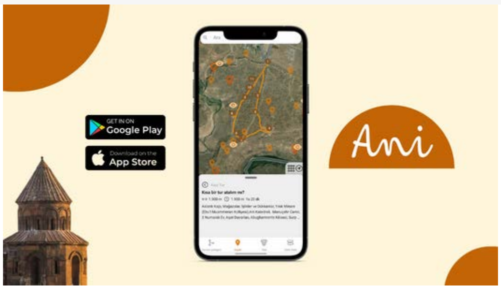

Յաւելուածը նպատակ ունի Անիի ու յարակից տեղանքի պատմութեան ճանաչումն ու ներկայացումն աւելի հեշտ դարձնել:

Ծրագիրը հնարաւոր է դարձել «Գալուստ Գիւլբենկեան» հիմնադրամի և «Յուշարձանների համաշխարհային» հիմնադրամի աջակցութեամբ: ■

(Ermenihaber.am)

HAMEST TAMRAZYAN

➤➤➤ Riches en noms, dates et toponymes, les inscriptions sont une ressource inestimable pour comprendre l'histoire de l'Arménie et du christianisme ancien. Hamest mène avec ferveur ce projet qui lui est cher, tout en travaillant toujours pour la “Kyiv National Pedagogical University” en donnant ses cours en ligne. ■

L. B.

DU PREMIER ROI D'ARMÉNIE... À L'ANASTYLOSE!

par Philippe DERSARKISSIAN

Nous sommes en octobre de l'an 64 apr. J.-C. à Neapolis (Naples). La chaleur est douce et très agréable, «l'Imperator» fait envoyer un char officiel au monarque et lui réserve un accueil digne de son rang: chaleureux et grandiose.

Tiridate 1er, premier roi d'Arménie est attendu à Pozzuoli (Pouzzoles) non loin de Naples par l'empereur Néron, juste à l'ouest de la citée, à l'amphithéâtre de Flavius.

La garde invite Tiridate 1er à se désarmer, car nul n'est habilité à rencontrer l'empereur avec une épée dans le fourreau.

Tiridate 1er refuse et consent néanmoins à lier son arme au fourreau afin de renvoyer un message de compromis et d'entente.

Néron donne des jeux, un spectacle d'un combat de gladiateurs mais aussi - et pour la première fois - de femmes gladiateurs, tout cela en l'honneur du monarque et ce dernier montrera, à cette occasion, sa dextérité au tir à l'arc: Néron est conquis et il l'est aussi par le refus du monarque à se désarmer en faisant le choix d'une ligature au fourreau plutôt que de rendre son glaive.

Nous sommes à 220 kilomètres de Rome et le Colisée (aussi l'amphithéâtre Flavien) n'est encore qu'un projet: Sa construction débutera en 70 par les mêmes architectes qui réalisèrent l'amphithéâtre de Flavius.

Tiridate 1er est quant à lui, plutôt timoré au sujet de Néron, le sentiment mitigé d'un monarque qui doit ménager deux empires: Parthes (à l'épicentre des cultures perse, grecque et arménienne) et Rome. Aussi l'ensemble des tensions et autres conflits qui en résultent, comme la destruction par Corbulo, gouverneur romain, de la ville d'Artachat alors capitale de l'Arménie mais aussi du temple de Tir-Appolon au sein duquel Tiridate 1er aimait à se recueillir en invoquant son Dieu: Mithra…

Néron voulait bien entendu éradiquer cette influence des Parthes aux portes de l'Empire…

Deux empires qui trouvèrent un accord «amiable» cependant. Ainsi Tiridate 1er, frère du roi des Parthes Vologèse 1er allait le lendemain être couronné roi par Néron. Les successeurs éventuels du monarque seraient quant à eux, princes, et l'accession au trône serait officialisée par Rome.

Comme dans le poème de Victor Hugo: *Chacun en a sa part, mais tous l'on toute en entier.*

Tiridate 1er séjournant à Rome prononcera le lendemain, un discours (en grec), en prêtant allégeance à Néron et à l'empire dans l'enceinte même du forum, un discours déférent, comme les diplomates de haut vol savent les proférer.

Rome savait recevoir! Étendards, drapeaux, et autres torches décorent et illuminent la capitale impériale en l'honneur de Tiridate 1er et celui-ci s'avançant au sein du forum au milieu de deux colonnes de soldats en habits rutilants et autres armures scintillantes, se dirige vers Néron entouré de hauts dignitaires.

S'agenouillant, Tiridate déclame: «*Maître, moi descendant d'Arsace, frère des rois Vologèse et Pacorus, je suis ton esclave et suis venu vers toi, ma divinité, afin de t'adorer comme Mithra, car tu es pour moi mon destin et ma fortune*.»

Et Néron: «*Oui, tu as bien fait de venir à moi en personne, c'est dans une telle rencontre face à face que je peux rependre ma grâce sur toi car ce que ni ton père, ni tes frères ne t'ont légué ou donné, moi je t'en fais le don. Je te proclame roi d'Arménie afin que toi et les tiens comprennent que j'ai la puissance de reprendre les royaumes tout comme j'ai celle de les donner.*»

Le «Quadrige de St-Marc», Venise

Tiridate 1er gravit les marches qui le mènent à l'imperator, met un genou à terre, Néron pose le diadème royal sur la tête du monarque…

Les festivités continuent en l'honneur de Tiridate 1er qui finira par confier à Corbulo (qu'il admire beaucoup), qu'il est étonné et écœuré par l'arrogance de Néron.

Au théâtre de Pompée, à Rome, toutes les pièces d'ameublement seront pour cette occasion dorées.

L'historien Pline (né en 23 et mort en 79), qui assista aux festivités écrira: «*Le théâtre, non seulement la scène, mais encore tout le pourtour intérieur, étaient dorés, et tous les objets qui y entrèrent étaient rehaussés d'or, ce qui fit donner à ce jour le nom de «jour d'or». Les voiles tendus en l'air pour garantir du soleil étaient en étoffe de pourpre ; au milieu était brodé Néron, conduisant un char, et tout à l'entour brillaient des étoiles d'or*.»

Je fais ici une parenthèse en faisant un détour par Venise. Ceux qui connaissent la basilique de la place St-Marc vont se souvenir du «Quadrige de St-Marc», 4 chevaux dorés qui s'inscrivent dans une niche sur une plateforme en façade de cette basilique. ➤➤➤

DU PREMIER ROI D'ARMÉNIE… À L'ANASTYLOSE!

➤➤➤ Cette œuvre réalisée par l'artiste grec Lysippe (395 -305 av. J.-C.) appartenait à Tiridate 1er qui en aurait fait don à Néron en échange de la couronne… Cette œuvre fut dorée sur l'ordre de l'imperator.

Pour précision, le quadrige qui apparait en façade n'est qu'une copie et il faut se rendre à l'intérieur de la basilique pour observer l'œuvre originale qui orna, naguère, la statue magistrale de Néron.

Je précise pour clore que les avis divergent au niveau des historiens, à ce sujet: Tous ne sont pas d'accord sur ce don de Tiridate 1er… Mais j'ajoute que Pline, cité plus haut, en parle dans l'un de ses 31 ouvrages qu'il a consacré uniquement à Néron, dans lequel il précise même la technique employée pour la dorure «en feuille très mince et appliquée au mercure».

L'imperator reconnaissant, octroiera des subsides pour la reconstruction d'Artachat et d'Artaxata (autre capitale d'Arménie que Tiridate 1er renommera Neronia) et que Corbulo avait détruites.

Tiridate, l'allié fidèle de Rome, repartira en Arménie avec des architectes et autres artisans, et la demeure royale qu'était déjà Garni, s'embellira alors de colonnades et deviendra… un temple.

Comme je vous l'ai écrit précédemment, c'est ce que j'apprécie dans l'histoire d'un pays: de la simple pièce de monnaie antique qui traverse des temps immémoriaux à un temple hellénistique dont on se demande pourquoi il est unique dans un pays couvert d'églises et de monastères.

Garni est un ouvrage remarquable et exceptionnel car il est le seul témoin de l'Arménie païenne.

À l'aube du 4ème siècle, tous les temples païens, au nombre de 16, furent plus ou moins détruits par les masses ferventes, ce qui est compréhensible dans le contexte, et que nous regrettons bien entendu aujourd'hui car ces temples étaient les témoins de notre histoire.

La situation de Garni est différente et pourquoi le temple a-t-il été préservé?

Au départ c'est une demeure royale que Tiridate transforme en temple dédié à Mithra, ensuite il devient un palais d'été de la sœur du roi Tiridate III (de l'an 287 à 298).

Après la christianisation du pays, l'État et l'Église ont conjointement lutté contre les résurgences de paganisme ici et là. Avant de les détruire, l'Église se réapproprie certains temples: les mieux placés, les plus visibles, ceux situés sur un site judicieusement choisi, comme celui de Garni par exemple. D'autres temples étaient tout simplement détruits dès leur réappropriation et leurs pierres «recyclées» pour reconstruire une église sur le même site.

En 2018 une universitaire genevoise, Armenuhi Magarditchian, archéologue diplômée de l'UNIGE, a trouvé concrètement la preuve que Garni fut transformé en baptistère (chapelle destinée aux baptêmes). Ayant réalisée une étude très approfondie sur ce monument, Armenuhi Magarditchian, remarque un bloc de pierre «mal placé» intégré dans une colonne sur laquelle est gravé dans l'alphabet arménien, un bout de phrase «est le baptistère de cette église». La présence d'un conduit aménagé sous le sol et qui traverse l'édifice en son milieu, devenait évident: juste au centre de la pièce principale avait été creusé un trou qui se remplissait d'eau et devenait une cuve baptismale. Cette eau providentielle provenait d'un village ayant une altitude un peu plus élevée et c'est aussi, je pense, l'une des raisons pour lesquelles Garni fut préservé.

Garni, à l'époque de l'invasion arabe au 9ème siècle aurait aussi été transformé en mosquée et de nouveau en baptistère pour finalement être détruit, non pas par la folie des hommes, mais tout simplement par un tremblement de terre de forte magnitude en 1679 dont l'épicentre fut Garni. (Voir la photo prise par Josef Strzygowski en 1918 ci-dessous)

Les villageois n'utilisèrent aucune pierre de ce temple à des fins personnelles et, certains guides, sur place, ajoutent que les pierres étaient trop lourdes pour être transportées.

Cette réflexion n'avait pas convaincu Armenuhi Magarditchian, et j'abonde dans son sens et pense qu'aucun villageois n'aurait osé utiliser des pierres provenant d'une église ou de ce qui fait office d'église ou d'un baptistère, détruit par la nature ou le… divin.

Je laisse libre cours à mon cheminement et en déduis que la destruction de ce temple par la nature aura finalement laissé cette porte ouverte à sa sauvegarde car…

… Intervient, l'architecte Alexander Sahinian, à qui est confié la reconstruction de ce temple «omni-confessionnel» (si je puis me permettre) qu'il réalisera de 1968 à 1976. Il réutilisera ainsi 80% des pierres d'origine et commettra cette erreur que notre universitaire genevoise a relevée. La réalisation d'une «anastylose» (du grec «remonter») consiste à remettre ensemble les pièces originales d'un ➤➤➤

ՍԱՐՈՅԱՆԻ ՀԱՅՈՒՆ ԲԵՂԵՐԸ

Ովսաննա ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ

Ամերիկահայ հռչակաւոր գրող, Պուլիտցէրեան մրցանակի դափնեկիր Վիլիամ Սարոյանը աչքի էր ընկնում իր մանկական անմիջականութեամբ: Սիրում էր մանուկներին մանկական սիրով: Նրան հաւասարապէս զարմացնում էին թէ՛ մանկական խաղալիքները, թէ՛ Արարատի վեհաշուք տեսքը, թէ՛ թատերական մի փայլուն ներկայացում:

Արտակարգ համեստ էր: Մի անգամ Երևանից վերադառնալուց առաջ խնջոյքի պահին հաւաքուածներին ասել էր.

- Այսպէս լաւ է, որ քիչ մնացի և շուտ կ'երթամ, թէ չէ պիտի ձանձրանայիք, ըսէիք՝ սա ինչ *թաւաքալի, սարխոշ* մարդ է: Յետոյ պակասութիւններս պիտի տեսնէիք: Իսկ այսպէս որ կ'երթամ, պիտի կարծէք, թէ շէնքով-շնորհքով մարդ եմ:

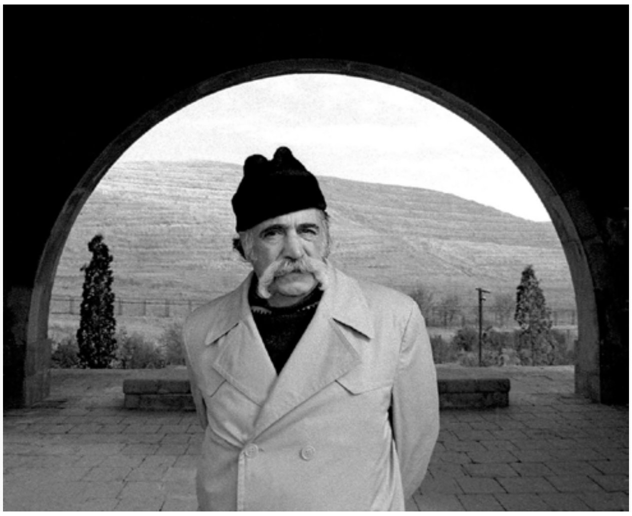

Սարոյանի բեղե՞րը. դա մի կարևոր *շտրիխ* էր նրա կերպարում: Մահարին պատմում է, որ Մոսկուայում նրա սեղանի վրայ տեսել է իր անգլերէն գործերի հրատարակութիւններ ու նկատել, որ գրքերի վրայ Սարոյանի նկարը չկայ:

- Ինչո՞ւ նկարդ չեն դրել,- հարցրի:

- Հայու բեղերէս կ'ամչնան,- պատասխանեց նա կէս կատակ, կէս լուրջ,- բեղերս անգլիական չեն:

Երբ Երևանում հանդիպեցինք, ես չկարողացայ չզարմանալ սարոյանական զարմանքով ...

Բեղերը կրճատել էր յիսուներեք տոկոսով:

- Զարմանալի մարդ ես, - քրթմնջացի ես, - պատուական բեղերդ բերիր հասցրիր մինչև այստեղ և Երևան մտար կրճատ բեղերով ...

- Օղո՛ւլ, - գրեթէ բարկացաւ նա, - ես իմ հայուն բեղերով ամերիքացիներուն, ֆրանսացիներուն կրնամ զարմացնեմ: Այստեղ՝ Հայաստանի մէջ որո՞ւն զարմացնեմ: Հայերէն չեմ գիտեր ու հայու բեղեր կը պահեմ: Կ'ամչնամ: ■

(ՕՐԱԳԻՐ.NEWS)

DU PREMIER ROI D'ARMÉNIE... À L'ANASTYLOSE!

➤➤➤ bâtiment détruit par un tremblement de terre et les ajouts nécessaires à cette reconstruction doivent toujours être différenciés afin de rendre le bâtiment «lisible».

Mais une erreur d'interprétation est toujours possible!

On lui pardonnera, l'architecte était face à un jeu de construction gigantesque, et… rien de plus. Comprendre systématiquement quelle pierre va sur quelle autre… Pas aisé!

Si vous en doutiez, essayez la même chose avec un meuble en kit de 2023, sans plan de montage, par exemple…

Notez aussi qu'à 50 mètres à côté de ce bâtiment, ont été construits des thermes romains, que peu de personnes visitent car ne les remarquent pas forcément. Ils sont constitués de 5 salles: un vestiaire, 3 piscines d'eau chaude, d'eau froide et de bain tiède et d'une étuve.

De l'Arménie en passant par Naples, un couronnement à Rome en coupant par la place St-Marc et encore un détour sur le travail de Armenuhi Magarditchian, archéologue UNIGE.

Tout cela à commencé par une visite à Garni.

Du premier roi d'Arménie… à l'anastylose. ■

Ph. D.

«ՏՈՒՆ ԷՐ ՄՏԵԼ» ՖԻԼՄ ՀԱՅԻ ԱՅՍՕՐՈՒԱՅ ՄԱՍԻՆ

Արցախեան պատերազմ, ամիսներ տևող շրջափակում, մարդկային կեանքեր, վճռականութիւն, որոշումներ. այս ամէնը «Տուն էր մտել» ֆիլմում անձնական պատմութիւնների, զգացմունքային հարցազրոյցների միջոցով է ամբողջացած:

Ռեժիսոր Վահան Խաչատրեանի ֆիլմում խորութեամբ ներկայացւում է այսօրուայ իրավիճակը, որն ունի արմատներ, ընթացք, շարունակութիւն: Ֆիլմն ընդգծում է մարդկային ոգու աներեր ոյժը, հայրենիքին տեր կանգնելու, սիրելու և պաշտպանելու վճռականութիւնը:

«Տուն էր մտել» ֆիլմն առաջիկայում կը շրջագայի միջազգային փառատօներով, այնուհետև կը ցուցադրուի Հայաստանում: Վահան Խաչատրեանի խօսքով՝ ֆիլմի նպատակը ստեղծուած իրավիճակի, ուժեղ մարդկանց մասին պատմելն է:

Ֆիլմի սցենարիստը Վովա Արզումանեանն է, կոմպոզիտորը՝ Ասատուր Դեմիրճեանը: Ֆիլմը նկարահանուել է Արցախի հանրային հեռուստաընկերութեան և Արցախի ԿԳՄՍ նախարարութեան աջակցությամբ: ■

(ԱՌԱՒՕՏ)

ԵՐԲ ԷՐԵԲՈՒՆՈՒ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ԱՆՁԱՄԲ ԱՐԳԻՇՏԻ ԹԱԳԱՒՈՐՆ Է ՊԱՏՄՈՒՄ

Մարիամ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

Երբեւէ կը պատկերացնէի՞ք, որ Արգիշտի թագաւորն անձամբ կը պատմի Էրեբունու հիմնադրման մասին: Արի ու տես՝ ժամանակակից տեխնոլոգիաները պատմութեան անիւը հակառակ են պտտում: Էրեբունի պատմահնագիտական ամրոց-թանգարանն այժմ իր այցելուներին շուրջ 2800 տարի յետ գնալու եւ Էրեբունու հիմնադրման պատմութիւնն Արգիշտիից լսելու հնարաւորութիւն է ընձեռում:

Արգիշտի թագաւորը պատմում է Երեւանի ծննդեան վկայականի ու դրա կարեւորութեան մասին, այնուհետեւ ուրարտերէնով հնչում է վկայականի տեքստը:

Լրացուած իրականութեան (AR- augmented reality) տեխնոլոգիան վերջերս է գործարկուել թանգարանում: Շուրջ երեք հազարամեակ յետ գնալու համար անհրաժեշտ է պարզապէս ներբեռնել հեռախօսի համապատասխան յաւելուածն ու գործարկել այն:

Ամրոց-թանգարանի տնօրէն Միքայէլ Բադալեանն «Ալիք Մեդիա»-ի հետ զրոյցում ոգեւորութեամբ է պատմում այս նոր ծառայութեան մասին: «Այն գրաւում է մեր թէ՛ տեղացի, թէ՛ օտարերկրացի այցելուներին: Քառալեզու՝ հայերէն, անգլերէն, ռուսերէն եւ ֆրանսերէն յաւելուածը նոր շունչ է տալիս թանգարանին՝ այցելուներին մօտեցնելով պատմութեանը»,- ասում է նա:

Նորագոյն այս տեխնոլոգիան, սակայն, թանգարանում միակը չէ: Վիրտուալ իրականութեան մէկ ակնոց, եւ յայտնւում ես ամրոցում, տեսնում Արգիշտի թագաւորի՝ Երեւանի հիմնադրման արձանագրութեան կերտումը, այնուհետեւ ուղեւորւում ուրարտական տաճար: «Այցելուն հինգ րոպէ տեւողութեամբ «շրջագայութեան» ընթացքում ներկայ է լինում ծիսական արարողութիւններին, տաճարի կառուցմանը, ծանօթանում դրա *ինտերիեր*ին, արտաքին հատուածին»,- մանրամասնում է թանգարանի տնօրէնը:

Այս ծառայութիւնը եւս քառալեզու է: Այժմ մէկ ակնոց կայ, սակայն նախատեսում են աւելացնել քանակը՝ միաժամանակ մի քանի այցելուի սպասարկելու համար: «Այս վճարովի ծառայութիւնը բաւականաչափ յաւելեալ եկամուտ է բերում թանգարանին՝ նպաստելով նոր ծրագրերի իրագործմանը»,- նշում է մեր զրուցակիցը:

Թանգարանն է գնում այցելուի մօտ

Նախորդ տարի Էրեբունին ամենաշատ այցելուներ հիւրընկալած թանգարանն է եղել Հայաստանում: Նշանակալի ցուցանիշը Միքայէլ Բադալեանը պայմանաւորում է «թանգարան» հասկացողութեան նորովի ընկալմամբ: «Ժամանակները փոխուել են. այսօրուայ թանգարանն այն չէ, որը պատկերացնում էինք 20 տարի առաջ: Այսօր ոչ թէ այցելուն պէտք է գայ մեզ մօտ, այլ մենք պէտք է գնանք այցելուի մօտ»,- ասում է Բադալեանը:

Էրեբունու գործունէութիւնը ներառում է թանգարանային, գիտական աշխատանք, ցուցանմուշների համալրում, բայց կարեւորում են նաեւ թանգարանի հանրահռչակումը, *մարքեթինգային* արշաւներն ու յատկապէս կրթական ծրագրերը: Էրեբունին ամենաշատ կրթական ծրագրեր իրականացնող թանգարաններից է. «Արի պեղենք միասին», նետաձգութեան դասեր, *քուեստներ*, «Պատանի հնագէտի դպրոց» եւ այլ նախաձեռնութիւններ:

«Պատանի հնագէտի դպրոցը տարածաշրջանում միակն է, որտեղ կան թէ՛ տեսական, թէ՛ գործնական դասեր: Դպրոցահասակներին սովորեցնում ենք՝ ինչ է հնագիտութիւնը, ինչպէս է պէտք պեղել, ինչպէս սեպագիր կարդալ, որն է թաղման ծէսը, ապա գործնական դասեր ենք անում արհեստական ուսումնական պեղավայրում»,- ներկայացնում է Բադալեանը:

Միջազգային յաջող համագործակցութիւններ

Այս տարին Էրեբունի թանգարանի համար յագեցած է միջազգային համագործակցութիւններով: Ֆրանսիայի կառավարութեան, Հայաստանում Ֆրանսիայի դեսպանութեան, Ֆրանսիայի ժառանգութեան ազգային ինստիտուտի աջակցութեամբ ծաւալուն աշխատանքներ են իրագործւում: Նախատեսւում է տարեվերջին փակել թանգարանի գլխաւոր ցուցադրութիւնը, բաց պահել միայն փոքր հատուած: 2024-ի ապրիլից արդէն թանգարանում կը լինի ժամանակակից եւ *ինտերակտիւ* անկիւններով նոր ցուցադրութիւն:

Միջազգային յաջորդ նշանակալի համագործակցութիւնն էլ Իտալիայի հետ է: Մի քանի ամսից Հռոմում երկու լեզուով՝ հայերէնով եւ իտալերէնով, տպուելու է «Նոյից մինչեւ Էրեբունի. Հայաստանի մայրաքաղաք Երեւանի ուրարտական ժառանգութիւնը» խորագրով 32-էջանոց *բրոշիւր*:

Գլխաւոր զէնքը՝ աշխարհում մրցունակ պատմական ժառանգութիւն

Միքայէլ Բադալեանը վստահ է՝ յաջողութիւններ գրանցելու համար անհրաժեշտ է սկսել թանգարանի ներսից, աշխատակազմից : «Շատ կարեւոր է փոխել թանգարանի աշխատողի մտածելակերպը. նա պէտք է հաւատայ այն ամէնին, ինչ անում է, սիրի դա: Թանգարանը չպէտք է լինի աշխատողի վերջին հանգրուանը: Մենք մեծ խնդիր ունենք, որով- ›››

À EREVAN, UN CENTRE DE REVALIDATION POUR SOLDATS N'A PAS FINI DE PANSER LES PLAIES DU CONFLIT ENTRE L'ARMÉNIE ET L'AZERBAÏDJAN

par Africa GORDILLO & Myriam BAELE

Alors que la guerre se poursuit en Ukraine, un autre conflit n'est toujours pas résolu, celui opposant l'Arménie à l'Azerbaïdjan, autour du Nagorny Karabagh. La population arménienne de ce territoire sous blocus de l'Azerbaïdjan vit une situation humanitaire préoccupante. Les combats y reviennent à intervalles réguliers. Dans la capitale arménienne Erevan, un lieu en témoigne, un centre de revalidation pour soldats blessés à la guerre, créé il y a 5 ans.

La "maison de la dignité"

C'est une clinique qui ne ressemble pas à une clinique. Boiserie, vitraux, parquet ... Tous les moyens sont déployés pour que les blessés de guerre qui arrivent ici se sentent choyés, soutenus, eux qui se sont battus pour leur pays, l'Arménie, dont les couleurs apparaissent sur les murs, en vitraux.

"Ici c'est la maison de la dignité", lance celle qui la dirige, Haykuhi Minasyan. *"Nous avons un service social. C'est la clé de notre succès. Nous voulons revalider et réinsérer. Et ici, vous pouvez voir beaucoup de visages souriants."*

Dans la bibliothèque, se trouvent deux patients du centre. Le premier est assis dans une chaise roulante: "J'ai fait la guerre de 2020 et j'ai été blessé à la colonne vertébrale. Et aujourd'hui tout le monde pense aux gens coincés dans le blocus du Haut-Karabagh. Et moi je me demande à quoi aura servi cette blessure". L'autre soldat est debout. Ses cheveux rasés de près montrent les cicatrices de 7 opérations à la tête. Il s'appelle Albert et il raconte qu'il revoit encore nettement le moment où il a été blessé.

Sur les murs, sont plaqués les noms de donateurs qui ont financé cet écrin comme centre pour mutilés. Il y a la Belgique qui a offert le bloc opératoire, l'Union européenne, mais aussi beaucoup d'associations ou de familles de la diaspora arménienne. Ces dernières ont contribué en 5 ans à la revalidation de 7000 soldats. ■

(rtbf.be)

ԵՐԲ ԷՐԵԲՈՒՆՈՒ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ԱՆՁԱՄԲ ԱՐԳԻՇՏԻ ԹԱԳԱՒՈՐՆ Է ՊԱՏՄՈՒՄ

➤➤➤ հետեւ աշխատավարձը շատ ցածր է: Այստեղ պետութիւնը շատ մեծ անելիք ունի»,- նշում է նա:

Զուգահեռ, ըստ թանգարանի տնօրէնի, պէտք է հաստատուն քայլեր կատարել՝ հանրահռչակելու կառոյցն ու պատմութիւնը: Սա յաճախ *ռիսկային* է: Օրինակ՝ ամրոցում նորաձեւութեան ցուցադրութիւնը հակասական կարծիքների տեղիք էր տուել:

«Խնդիրը բազմաշերտ է. ունենք հայրենակիցներ, որոնք տեղեակ չեն, որ այսօր ամբողջ աշխարհին է հանրահռչակման ուղղութեամբ շարժւում: Պատմական յուշարձանների տարածքում մշակութային միջոցառումների իրականացումը, չվնասելով կոթողները, նպաստում է այդ կառոյցների ճանաչմանը, դրանց նկատմամբ հետաքրքրութեան բարձրացմանը»,- ասում է թանգարանի տնօրէնը՝ նշելով, թէ այսօր Հայաստանի գլխաւոր զէնքերից մէկը մեր ժառանգութիւնն է, որն իրօք մրցունակ է ամբողջ աշխարհում: ■

Մ.Ս.

(Ալիք Մեդիա)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՐԲԱՆԵԱԿԸ SpaceX-Ի ՀՐԹԻՌՈՎ Կ'ՈՒՂԱՐԿՈՒԻ ՏԻԵԶԵՐՔ

Հայկական Bazoomq տիեզերական հետազօտութիւնների *լաբորատորիան*, որի առաքելութիւնն է Հայաստանում ստեղծել, շարունակաբար զարգացնել կարողութիւններ և հնարաւորութիւններ նորագոյն տիեզերական հետազօտութիւնների, կրթութեան ու *ստարտափ*ների ձեւաւորման համար, աշխատում է հայկական արտադրութեան Hayasat-1 անուանումը ստացած CubeSat ձեւաչափի արբանեակի վրայ:

«Արմենպրես»-ի հետ զրոյցում Bazoomq-ի համահիմնադիր, խորհրդի անդամ և տեխնիկական տնօրէն Հայկ Մարտիրոսեանը նշեց՝ արբանեակի *թեստաւորումը* կ'աւարտեն սեպտեմբերի վերջին և նոյեմբերին արդէն տիեզերք կ'ուղարկուի SpaceX ընկերութեան Falcon-9 հրթիռով:

«Hayasat-1-ը, որը ստեղծում ենք Գիտական նորարարութեան և կրթութեան հիմնադրամի (CSIE - Center for Scientific Innovation and Education) հետ, կրթական նպատակ ունի: Թռիչքից յետոյ մենք կը ստանանք իսկայական գիտելիք, փորձ, որը կարող ենք կիրառել՝ հետագայում աւելի բարդ արբանեակներ տիեզերք ուղարկելիս: Փորձել ենք սկսել պարզագոյնից, քանի որ թղթաբանական շատ հարցեր կան, որոնց միջով Հայաստանն առաջին անգամ է անցնում: Տիեզերք արբանեակ ուղարկելը տարբեր հաստատումներ է պահանջում: Շատ քայլեր մեր պետութեան համար առաջինն են, և պատկերացրէք՝ Հայաստանն ունենալու է սեփականութիւն, որը ոչ միայն մեր երկրում չէ, այլև տիեզերքում է»,- նշեց Մարտիրոսեանը: ■

(news.am)

COMMUNICATIONS

NAISSANCES

Lucie Aroussiak Loutan et **Rémi Aeschimann** ont la joie d'annoncer la naissance de leur fils **Victor** le 23 août 2023 à Genève.

Toutes nos félicitations aux heureux parents.

DÉCÈS

Prof. John Joseph Pirri (époux de Prof. Teny Pirri-Simonian) survenu le 6 août 2023 à Nyon.

Mme Melina Janoyan survenu le 27 août 2023 à Lausanne.

Toutes nos condoléances aux familles endeuilliéés.

Invitation à toutes les personnes ayant le droit de vote dans le Canton de Genève, qui sont sensibles à la cause arménienne

RENCONTRE
avec les candidats genevois au Conseil des États

Mardi 3 octobre 2023, 19h30-22h30
Centre arménien de Genève
Place d'Arménie 2-4, 1256 Troinex, Genève

En présence de:
Conseillers aux États en fonction
Lisa Mazzone (Les Verts)
Carlo Sommaruga (Parti socialiste)
Conseillers nationaux en fonction
Michel Matter (Les Verts Libéraux)
Vincent Maître (Alliance du Centre)
Ex-député au Grand Conseil de Genève
Pablo Cruchon (Ensemble à Gauche)

Modérateur:
Sarkis Shahinian, Secrétaire général du Groupe parlementaire d'amitié Suisse-Arménie

Un cocktail dînatoire suivra le débat.

CONCERT
en faveur de KASA
par
SONA IGITYAN

24 septembre 2023
Centre oecuménique
ch. du Bois-Gentil 9, Lausanne

Programme:
Arno Babadjanian: Sélection de pièces
Aram Khatchatourian: Sonatine
Arno Babadjanian: Sonate polyphonique
Dmitri Chostakovitch: Danses des poupées
George Gershwin: Rhapsody in Blue

Le concert sera suivi d'un apéritif

Madame Sona Igityan offrira son talent de pianiste au profit des projets de KASA en Arménie.

Une collecte est prévue à la sortie.

RENDEZ-VOUS

Tous les mercredis: (du calendrier scolaire genevois): de 10h00 à 16h15, cours de l'Ecole Topalian dans les locaux de la Fondation Topalian (à côté de l'Eglise, 64, route de Troinex) pour tous les enfants de 4 à 12 ans, débutants ou avancés. Le repas de midi et le goûter sont servis sur place. Bus de ramassage scolaire à disposition le matin et le soir.
Renseignements: ecole.topalian@centre-armenien-geneve.ch

Tous les mercredis: (du calendrier scolaire genevois): Cours de l'Ecole de danse SANAHIN de l'UAS au Centre Arménien de Genève: de 16h15 à 21h15 avec 4 classes de niveaux et d'âges différents, à partir de 5 ans sans limite d'âge supérieure. Renseignements et inscriptions auprès de Christine Sedef 0797581136

Tous les mercredis à partir du 4 octobre 2023: de 14h00 à 18h00, la bibliothèque Saint Grégoire l'Illuminateur du Centre Arménien est ouverte au public. Renseignements: M. Garabed Yelegen Tél. 079 538 51 26 bibliotheque@centre-armenien-geneve.ch

Arménie Culture et Saveurs vous propose:
Tous les mardi: Cours d'arménien occidental pour adultes.
Tous les jeudi: Cours d'arménien oriental pour adultes.
Renseignements et inscriptions: Tél. 022 900 01 59
info@armenie-culture-saveurs.ch

A L'ATTENTION DE NOS LECTEURS / LECTRICES

Si vous n'avez pas encore réglé vos cotisations 2023, nous vous prions de le faire rapidement afin de nous épargenr des frais de rappel. IBAN: CH0709000000120173029

L'équipe d'*Artzakank-Echo*

REMERCIEMENTS

L'équipe d'*Artzakank* remercie vivement les fidèles annonceurs, les membres cotisants (souvent généreux) et les chers donateurs, de leur soutien, permettant la parution ininterrompue du journal depuis plus de 35 ans. Un grand merci également à toutes les personnes qui écrivent des articles et ainsi contribuent au succès du journal.

Messes arméniennes en Suisse alémanique

Date	Heure	Lieu	Adresse
17.09.2023	15 00	Kath. Kirche Nussbaumen	5415 Baden AG
15.10.2023	14 30	Röm. Kath. Kirche	8600 Dübendorf ZH
29.10.2023	11 30	Kath. Kirche Bernrain	8280 Kreuzlingen TG
05.11.2023	15 00	Röm. Kath. Kirche	9424 Rheineck SG
12.11.2023	15 00	St. Maria Kath. Kirche	8200 Schaffhouse SH

www.armenische-kirche.ch
Pfr.ShnorkTchekidjian Tel: 079/704 74 87

ԺԸՆԵՒ ԵՒ ԼԵՄԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

PAROISSE DE L'EGLISE
APOSTOLIQUE ARMENIENNE
SAINT-HAGOP
GENEVE REGION LEMANIQUE

ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ՏՕՆԸ ԵՒ ԽԱՂՈՂՕՐՀՆԷՔԸ ԺՆԵՒԻ ՄԷՋ

Նշուեցաւ ու տօնախմբուեցաւ Վերափոխման տաղաւարի տօնը Ժնեւի Սուրբ Յակոբ մայր եկեղեցւոյ մէջ, Կիրակի 13 Օգոստոս 2023-ին, Նախագահութեամբ Զուիցերիոյ Առաջնորդական Տեղապահ՝ Գերապատիւ Տ. Գուսան Ծայրագոյն Վարդապետ Ալճանեանի, հաւատացեալներու հոծ բազմութեան մասնակցութեամբ: Պատարագի աւարտին եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ Հայր Սուրբը տուաւ իր քարոզը Հայերէն ու Ֆրանսերէն լեզուներով: Տեղապահ Հայր Սուրբը իր խօսքին մէջ անդրադարձաւ ըսելով. Աստուածածնայ տօնը մայրութեան եւ ընտանիքի սիւնին բարոյական կերպարն է, Աստուծոյ կամքը ընդունելու գեղեցկագոյն օրինակը: Մարդ անհատը իր դիմումը կը կատարէ Աստուածածնին իբրեւ համայն մարդկութեան մայրը, բարեխօսելու իր որդիին՝ փրկելու համար մարդը ամեն փորձութենէ, հիւանդութենէ եւ չարիքէ: Անորոշութիւնը դէպի ապագան, վախն ու անձկութիւններ կը փարատին եթէ մարդ անհատը կարենայ ամբողջովին հաւատք եւ վստահութիւն ունենալ Աստուծոյ հանդէպ, այնպէս ինչպէս Քրիստոսի մարդեղացման գործընթացի առաջին օրէն Աստուածածինը ամբողջովին հնազանդեցաւ, վստահելով Աստուծոյ:

Խաղողը կեանքի, արգասաբերութեան խորհրդանիշ է, նաեւ պտուղներու ազնուագոյնը՝ որմէ նաեւ կը պատրաստուի գինին, որ Պատարագի ատեն կը հրամցուի իբրեւ Քրիստոսի արեան մաս: Այդ բոլորը կը խորհրդաւորուին Աստուածածնայ գլխաւոր Տօնին: Տօնի առթիւ հայրսուրբը շնորհաւորեց բոլոր Մարիամ, Մարօ, Մարի, Մարիանուշ, Տիրուհի, Իսկուհի, Սրբուհի, Մաքրուհի, Երանուհի, Թագուհի, Լուսին, Լուսածին, Լուսաբեր, Լուսամար, Լուսնթագ, Արփենիկ, Արփի, Արեւիկ, Աղաւնի, Մարգարիթ, Բերկուհի, Պերճուհի, Անթառամ, Արուսեակ, Կուսինէ, Արշալոյս, Գեղանուշ անուններ կրողները: Ապա կատարուեցաւ աւանդական Խաղողի օրհնութիւնը, ձեռամբ՝ Առաջ. Տեղապահ Գերապատիւ Հայր Սուրբին: Պատարագին ներկայ էր Զուիցերիոյ մօտ ՀՀ արտակարգ եւ լիազօր դեսպան՝ Մեծարգոյ Անդրանիկ Յովհաննիսեանը իր ընտանիքին հետ: ■

Le dimanche 13 août 2023, a l'occasion de la fête de l'Assomption, la sainte messe a été célébrée par le Très Rev. Père Goossan Aljanian, suivie de la bénédiction du raisin, en présence de très nombreux fidèles. Dans son message dominical le Très Rev. Père Aljanian a une nouvelle fois souligné l'intercession de la Ste-Vierge et son importance dans toute l'histoire de la chrétienté. Le premier mot qui nous vient à l'esprit lorsque nous évoquons la Mère de Dieu est incontestablement celui d'humilité. En raison de sa totale humilité et de sa complète soumission à la volonté de Dieu, cette jeune femme a reçu la grâce inouïe d'être la «mère terrestre» du Fils unique de Dieu. La vie de la Mère de Dieu est un évangile vivant, vécu par chaque chrétien. Que la Mère de Dieu intercède donc pour la paix en Artsakh et l'unité de tous les Arméniens! ■

Rédaction: Rev. Père Goossan Aljanian

ԹՕՓԱԼԵԱՆ ԴՊՐՈՑ

ECOLE TOPALIAN

Fondation Hagop D.Topalian: Route de Troinex 64, CH-1256 Troinex (Genève)
topalianecole@gmail.com

No. 66

LES MOMENTS FORTS DE L'ÉCOLE TOPALIAN

Fondée selon les vœux et la devise de Monsieur Hagop D. Topalian «**Hay Abrink**» (Vivons arméniens). Transmettre la langue, la culture et l'histoire arméniennes, dans un environnement familial privilégiant l'épanouissement des enfants.

L'organisation d'une journée de mercredi:
10h00: Accueil, suivi de cours; 12h00 -13h15: pause repas, nous enchaînons de nouveau les cours; 15h45: goûter; 16h00: heure des parents. L'école Topalian délivre un diplôme de fin d'études à chaque élève qui fréquente l'école durant 7 années consécutives.

Fête traditionnelle de Sourp Hagop et Fête de Noël

Pareguentan / Carnaval, une belle occasion de fabriquer des masques

Salon du Livre à Palexpo Genève, le mercredi les élèves de l'école Topalian visitent le Stand Arménie, lecture des contes (Hekyat)

Célébration de la Fête des mères, les élèves sont fiers d'offrir les cadeaux qu'ils ont confectionnés pour les mamans

Journée commémorative: le 24 Avril, nous nous souvenons!

Fête de fin d'année scolaire

La rentrée de l'école Topalian est le 13 septembre 2023 à partir de 10h

La direction et l'équipe enseignante seront ravies d'accueillir vos enfants

- Grand choix de livres et de publications récentes
- Expositions de tableaux – Conférences Rencontres musicales
- Cours de langue pour adultes arménien occidental et oriental
- Artisanat – Souvenirs, bijoux
- Spécialités arméniennes à emporter et service traiteur, pain arménien (Lavach), vin et cognac d'Arménie, café et thé d'Arménie
- Voyages – Découverte de notre patrimoine culturel en Europe et en Arménie

ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ARMENIE
Culture & Saveurs

HORAIRES: Lundi à Vendredi 9h30 – 18h30 - Samedi 10h – 15h

55 rue de Lausanne - 1202 Genève CH -
Tram 15 - arrêt Môle ou Parking de la gare Cornavin
T +41 (0) 22 900 01 59 - info@armenie-culture-saveurs.ch
www.armenie-culture-saveurs.ch

Fondation H.D. Topalian

Khorovats 2023

Le dimanche 20 août dernier nous étions plus de 150 personnes à nous retrouver pour profiter ensemble de la fin de l’été au Centre arménien de Genève. Les joueurs de backgammon et d’échecs se sont retrouvés pour les tournois annuels.

L’association BAF était parmi nous durant ce bel après-midi et proposait des produits d’artisanat arménien. Étaient également présents des élus genevois, ainsi que les représentants de la commune de Troinex, venus passer un moment avec la communauté et montrer leur soutien à la cause.

Face à la situation alarmante en Artsakh, une partie des bénéfices du Khorovats sera reversée directement aux familles, escortées en Arménie pour des urgences médicales, afin de subvenir à leurs besoins de première nécessité. Le comité de l’UAS tient à remercier chaleureusement l’engagement des personnes qui ont contribué à la réussite de cette journée et qui y contribuent d’année en année.

de gauche à droite: Ruben Melkonyan, Noé Cheterian - Avedis Kizirian, Astrig Marandjian

Sur le podium cette année:
Backgammon: Armen Petoyan (3ème place), Avedis Kizirian (2ème place), et Astrig Marandjian (1ère place).
Échecs: Noé Cheterian (4ème place), Ruben Melkonyan (3ème place), Garabed Yelegen (2ème place) et Armen Garibian (1ère place).

“DEBOUT” - Danses ethnographiques

L’Atelier “DEBOUT” (événement organisé dans le cadre des commémorations du centenaire du Traité de Lausanne) vise à valoriser les danses arméniennes, grecques, assyriennes et kurdes, trouvant leurs racines dans la région de l’Anatolie actuelle. Menacées de disparition, notamment en raison du contexte historique, ces danses ont perduré, et sont encore transmises de génération en génération.

100 ans après la signature du Traité de Lausanne qui a scellé le destin de ces peuples, l’idée est de se retrouver au travers d’un atelier mêlant histoire et pratique, en réunissant des danseurs de chaque origine citée, ainsi que les curieux de tout âge, autour d’une activité participative.

Face aux enjeux géopolitiques actuels, cet atelier sera également l’occasion d’apprendre davantage sur le rôle que joue cet art, hier comme aujourd’hui, pour la préservation d’un peuple.

Un apéritif convivial avec des spécialités culinaires de chaque communauté sera offert après l’atelier.

L’atelier est gratuit, ouvert à tous, pour tout âge et tout niveau. N’oubliez pas de vous inscrire par email: info@u-a-s.ch !